

ΖΩΗ Ν. ΜΑΡΓΑΡΗ

**«Στο χορευτικό νιώθω πως ζω!»:  
Η σύγχρονη, μετανεωτερική “ύπαρξη”  
των «ελληνικών παραδοσιακών χορών»**

*ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Η παρούσα μελέτη φιλοδοξεί να αναδείξει το πολυσήμαντο φαινόμενο του χορού, ως σύγχρονη, μετανεωτερική κοινωνική πραγματικότητα. Με κύριο σκοπούμενο τη μελέτη των σύγχρονων πρακτικών και τεχνικών επιτέλεσης των «ελληνικών παραδοσιακών χορών», ως βιωμένων κοινωνικών και πολιτισμικών εμπειριών, εκκινεί από το πολιτιστικό εθνογραφικό παράδειγμα των χορευτικών επιτελέσεων των κοινωνικών υποκειμένων που συμμετέχουν σε χορευτικές ομάδες πολιτιστικών συλλόγων και σωματείων και επιχειρεί να προσεγγίσει τη σημασία τους για τους σύγχρονους χορευτές-επιτελεστές. Αξιοποιώντας τα εθνογραφικά ευρήματα σημειώνεται πως το θεωρητικό σχήμα της «πρώτης» και «δεύτερης» ύπαρξης του παραδοσιακού χορού, όπως αυτό διαμορφώθηκε αρχικά από τον Felix Hoerburger (1965, 1968) και αναδιαμορφώθηκε από τους Joannh Kealiinohomoku (1972, 1983) και Andriy Nahachewsky (1985, 1995, 2001), δεν συνάδει απόλυτα με τα δεδομένα της υπό μελέτη περίπτωσης. Εξετάζοντάς τα ενδελεχώς παρατηρούμε πως μολονότι οι σύγχρονες μετανεωτερικές χορευτικές επιτελέσεις των μελών των χορευτικών συγκροτημάτων των πολιτιστικών συλλόγων και των σωματείων της περιφέρειας και των αστικών κέντρων της ελληνικής επικράτειας διαφέρουν πολύ και σε πολλαπλά επίπεδα από αυτές των «παραδοσιακών κοινοτήτων» του προπερασμένου αιώνα διακρίνονται για μία σειρά βιώσεων που συντελούνται αβίαστα για όλους τους συμμετέχοντες στα χορευτικά γεγονότα<sup>1</sup>. Ως εκ τούτου, από τα ευρήματα της έρευνας αναδεικνύεται ότι μέσω της ενασχό-*

---

1. Για αναλυτικές πληροφορίες βλ. Zoi N. Margari (2014, 2016) και Ζωή Ν. Μάργαρη (2004α, 2004β, 2006α, 2006β, 2007, 2008α, 2008β, 2008γ, 2009, 2013α, 2013β, 2013γ, 2013δ, 2014, 2015α, 2015β, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020) όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

λησης με το αντικείμενο των «ελληνικών παραδοσιακών χορών» τα κοινωνικά υποκείμενα διαμορφώνουν πρωτογενείς και δευτερογενείς κοινωνικές ομάδες στο πλαίσιο των οποίων οι χορευτικές επιτελέσεις αποτελούν θεμελιώδη άξονα για την (ανα)διαπραμάτευση, (ανα)συγκρότηση και (ανα)δήλωση, των ίδιων των ομάδων αλλά και των μελών τους. Έτσι, ο χορός και οι χορευτικές πρακτικές, που (ανα)βιώνονται συστηματικά από τα κοινωνικά υποκείμενα που μετέχουν στα «χορευτικά» των προειρημένων συλλόγων-σωματείων, (ανα)διαπραγματεύονται και (ανα)διαμορφώνουν τη σύγχρονη, ζώσα, μετανεωτερική, ενσώματα βιωμένη εκδοχή της οντολογίας των «ελληνικών παραδοσιακών χορών» την οποία, λαμβάνοντας υπόψη μας τα εθνογραφικά ευρήματα, υποστηρίζεται πως οφείλουμε να προσεγγίζουμε κατά περίπτωση, εμβαθύνοντας στις ομάδες και στα μέλη τους, τα οποία μέσω των ποικίλων κοινωνικών και πολιτισμικών εκφάνσεών τους, καθιστούν την ενασχόληση μαζί της μία «διαφορετική», εξίσου όμως σημαντική, «πρώτη ύπαρξη» του χορευτικού φαινομένου.

**Λέξεις κλειδιά:** Χορός, πολιτιστικοί σύλλογοι, χορευτικές ομάδες, πρώτη – δεύτερη ύπαρξη του χορού

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Εισαγωγικά



ΑΘΗΝΩΝ

Η μελέτη του χορού απασχολεί ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες την επιστημονική κοινότητα που προσπαθεί να προσεγγίσει τις ιστορικές, διαχρονικές και συγχρονικές, εκφάνσεις του ως πολιτισμικό τεχνούργημα, ως κοινωνικό γεγονός και ως πολιτισμική διαδικασία και πρακτική. Ο επιστημονικός διάλογος που αναπτύσσει προοδευτικά, από το 1950 και μετά, εδράζεται σε μία σειρά ποικίλων μεθοδολογικών προσεγγίσεων και ανάλογων θεωρητικών, αναλυτικών και ερμηνευτικών σχημάτων που επιχειρούν να αναδείξουν τη συνθετότητα αλλά και τη δυναμικότητα του αντικειμένου. Τα έργα των Gertrude P. Kurath, (1956, 1960, 1974), Joann Kealiinohomoku (1972, 1983), Adrienne L. Kaeppler (1978, 1991, 2000), Judith Lynne Hanna (1979, <sup>2</sup>1987 [1979]), Theresa J. Buckland (1983, 1999, <sup>2</sup>2010 [1998]), Paul Spencer (1985), Janet Adshead (1988), Jane Cowan (1988, 1990), Deidre Sklar (1991, 2000), Anca Giurchescu – Lisbet Torp (1991), Sally Ann Ness (1992, 1996, 2001, 2004, 2012), Jane C. Desmond (1993, 1997), Andrée Grau (1993), Margaret Lock (1993), Anca Giurchescu (1994, 2001), Barbara Browning (1995), Marta E. Savigliano (1995), Susan Leigh Foster (1996, 2005), Susan A. Reed (1998, 2010), Anthony Shay (1999, 2002, 2006), Helen Thomas (2003), Anne Décoret-Ahiha (2004),

Jennifer Nevile (2004), Jill D. Sweet (2004 [1985]), Drid Williams (2004 [1991]), Anya Peterson Royce (2002 [1977], 2004), Andrée Grau – Georgiana Wierre-Gore (2005), Helena Wulff (2007, 2015), Carrie Noland- Sally Ann Ness (2008), Alexandra Carter (2010 [1998]), Dena Davida (2011), Sally Baner (2011), Hélène Neveu-Kringelbach – Jonathan Skinner (2012), Hélène Neveu-Kringelbach (2013) και Lorraine Nicholas – Geraldine Morris (2004, 2017) θέτουν μία σειρά ζητημάτων, εισάγοντας παράλληλα μία σειρά θεωρητικών, ερμηνευτικών και αναλυτικών σχημάτων, για την προσέγγισή τους. Ο χορός, οι αναπαραστάσεις και οι προσλήψεις του καθώς και οι διαδικασίες νοηματοδότησης, παραγωγής-αναπαραγωγής και επιτέλεσής του μελετώνται διεξοδικά, αυτόνομα και συνδυαστικά, μέσα σε ποικίλα ερευνητικά πλαίσια, *emic* και *etic* προσεγγίσεων, που εξετάζουν τους αλληλοσυσχετισμούς, τις αλληλεξαρτήσεις και τις προεκτάσεις που αναπτύσσονται σε επίπεδο κοινωνικών και καλλιτεχνικών διεργασιών. Η μεταμοντέρνα στροφή των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών προσδίδει στη μελέτη του χορού νέες προοπτικές, προσφέροντας πολλαπλές δυνατότητες συσχετίσεων του με άλλες εκφάνσεις του κοινωνικού γίνεσθαι.

Η προώθηση των σχετικών ερευνών προάγει τον διεπιστημονικό διάλογο και συντελεί στην κατανόηση των πολλαπλών και πολυσήμαντων εκφράσεων-εκδηλώσεων της χορευτικής κουλτούρας/κουλτούρας του χορού (dance culture), με ευρύτερους όρους κοινωνικής και πολιτισμικής ανάλυσης. Υπό αυτό το πρίσμα καθίσταται σαφές πως ο χορός, όπως εντοπίζουν οι ανθρωπολόγοι του χορού και οι εθνοχορολόγοι δεν είναι δυστυχώς ή ευτυχώς «διαφανής» και «δεν προσφέρει τα μυστικά του στους αμήνους» (Kaeppler 2000: 116). Ως εκ τούτου, για να προσεγγισθεί «πρέπει να θεωρηθεί αναπόσπαστο μέρος ενός συνολικού τρόπου ζωής» (Kaeppler 2000: 116). Συνεπώς, η κατανόηση της κουλτούρας του χορού, των κοινωνικών και πολιτισμικών συμφραζομένων του, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την συνολική κατανόηση των κοινωνικών και πολιτισμικών συστημάτων των κοινωνικών υποκειμένων που προϋποθέτει όμως τη συστηματική, ολική θεώρησή τους.

Ένα πολύ ενδιαφέρον παράδειγμα για τη διερεύνηση της πολυδιάστατης αλληλεπίδρασης μεταξύ των προαναφερθέντων συστημάτων αποτελεί η οντολογική κατηγορία του/των «ελληνικού/ών παραδοσιακού/ών χορού/ων» στο πλαίσιο της οποίας φαίνεται να προσλαμβάνονται χορευτικές και άλλες πολιτισμικές πρακτικές, όπως π.χ. το τραγούδι και η μουσική, αλλά και τα ιδεολογικά και εννοιολογικά πλαίσια εντός των οποίων αυτές (ανα)νοσηματοδοτούνται.

Η ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας αναδεικνύει πως ο «ελληνικός παραδοσιακός χορός», που ως ενσώματη πολιτισμική έκφραση μετασχηματί-

ζεται και ανανοηματοδοτείται διαρκώς, τόσο σε επίπεδο μορφής όσο και σε επίπεδο λειτουργιών και περιεχομένου, αποτελεί μία από τις πιο αγαπητές πολιτισμικές πρακτικές. Όπως σημειώνουν έλληνες και ξένοι ερευνητές που εξετάζουν με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τις πολλαπλές μεταλλαγές και τους πολυεπίπεδους μετασχηματισμούς του, εξαιρετικής εθνογραφικής σημασίας εύρημα αποτελεί η παράλληλη επιτέλεσή του σε πολλά και διαφορετικά τελεστικά πλαίσια.

Οι «ελληνικοί παραδοσιακοί χοροί» επιτελούνται, συχνά μάλιστα από τα ίδια κοινωνικά υποκείμενα, στο πλαίσιο αυτοσχέδιων και οργανωμένων γλεντιών (εικ. 1-4), στο πλαίσιο επιτέλεσης ορχηστικών εθιμικών – και μη, παραστατικών – και μη, λαϊκών δρωμένων (εικ. 6, 17), στο πλαίσιο παραστασιακών, αναπαραστασιακών, θεατρικών και άλλων καλλιτεχνικών εκδηλώσεων (εικ. 1, 7-9, 14, 21) στο πλαίσιο εκπαιδευτικών, συστηματικών και μη, άτυπων και τυπικών πρακτικών (εικ. 5, 15). Το εν λόγω φαινόμενο, πτυχές του οποίου φαίνεται να προσεγγίζονται στα έργα πολλών επιστημονικών ερευνών, κυρίως υπό το πρίσμα της μελέτης των μετασχηματισμών της μουσικοχορευτικής παράδοσης<sup>2</sup>, αποτέλεσε αφορμή για την παρούσα εργασία.

Αφενός διότι, όπως προκύπτει από τα εθνογραφικά ευρήματα, οι σύγχρο-

2. Βλέπε ενδεικτικά τα έργα των Felix Hoerburger (1965, 1968), Joann Kealiinohomoku (1972, 1983), Theresa J. Buckland (1983, <sup>2</sup>2010 [1998]), Jane Cowan (1988, 1990), Andrée Grau (1993), Adrienne L. Kaeppler (1991, 2000), Judith Lynne Hanna (1979, <sup>2</sup>1987 [1979]), Theresa J. Buckland (1983, 1999, <sup>2</sup>2010 [1998]), Andriy Nahachewsky (1985, 1995, 2001), Paul Spencer (1985), Janet Adshead (1988), Jane Cowan (1990), Deidre Sklar (1991, 2000), Anca Giurchescu – Lisbet Torp (1991), Sally Ann Ness (1992, 1996, 2001, 2004, 2012), Andrée Grau (1993), Jane C. Desmond (1993, 1997), Anca Giurchescu (1994, 1999, 2001), Barbara Browning (1995), Marta E. Savigliano (1995), Deborah L. Smith, (1996), Maria Koutsouba (1997), Susan A. Reed (1998, 2010), Anthony Shay (1999, 2002, 2006), Rena Loutzaki (2001), Helen Thomas (2003), Anne Décoret-Ahiha (2004), Jennifer Neville (2004), Jill D. Sweet (<sup>2</sup>2004 [1985]), Drid Williams (<sup>2</sup>2004 [1991]), Anya Peterson Royce (<sup>2</sup>2002 [1977], 2004), Georgios Lykesas – Eleni Semaltianou – Konstantinidou Maria – Papadopoulou Sofia (2004), Andrée Grau – Georgiana Wierre-Gore (2005), Christine Glauser (1995, 2001, 2005), Susan Leigh Foster (2005), Filippou Filippou – Serbezis Vasilis et al. (2006), Helena Wulff (2007, 2015), Carrie Noland- Sally Ann Ness (2008), Alexandra Carter (<sup>2</sup>2010 [1998]), Zoi N. Margari (2014, 2016), Filippou Filippou – Dimitris Goulimaris et al (2010), Dena Davida (2011), Sally Banes (2011), Hélène Neveu-Kringelbach – Jonathan Skinner (2012), Hélène Neveu-Kringelbach (2013), Sofia Kalogeropoulou (2013), Lorraine Nicholas – Geraldine Morris (2004, 2017), Georgios Lykesas (2017) και στα ελληνικά των: Άλκης Ράφτης (1985), Μάγδα Ζωγράφου (1989, 1999), Ηλίας Δήμας (1992, 1994, 1999, 2004), Λευτέρης Δρανδάκης (1993, 2004), Γιάννης Ζήκος – Άννα Παναγιωτοπούλου (1994), Ευάγγελος Αυδίκος (1994, 1998, 2004), Άννα Παναγιωτοπούλου – Γιάννης Ζήκος (1994), Κωνσταντίνος Σαχινίδης (1995, 1999), Μαρία Κρητσιώτη (1995), Γεώργιος Λυκεσάς – Αναστασία Παπα-

νες μετανεωτερικές επιτελεστικές χορευτικές πρακτικές των κοινωνικών υποκειμένων και τα σύγχρονα μετανεωτερικά χορευτικά δρώμενα στο πλαίσιο των οποίων ερμηνεύονται ο «ελληνικοί παραδοσιακοί χοροί» είναι εξαιρετικά σύνθετα. Αφετέρου, επειδή η υιοθέτηση του μοντέλου της «πρώτης» και «δεύτερης» ύπαρξης του παραδοσιακού χορού, όπως αυτό προτάθηκε αρχικά από τον Felix Hoerburger (1965, 1968) και αναδιαμορφώθηκε από τους Joann Kealiinohomoku (1972, 1983) και Andriy Nahachewsky (1985, 1995, 2001), φαίνεται να μην υπηρετεί απόλυτα τα δεδομένα της ελληνικής περίπτωσης. Ενδεικτικά σημειώνεται πως σε αντίθεση με την κυρίαρχη αντίληψη που θέλει η «δεύτερη» ύπαρξη του παραδοσιακού χορού να σχετίζεται επί το πλείστον με την “αναβίωση”» (Κουτσούμπα 2010: 3) εάν εξετάσουμε ενδελεχώς τα δεδομένα δεν μπορούμε παρά να παρατηρήσουμε πως ακόμα και σε αυτό το πλαίσιο το ελληνικό επιτελεστικό περιβάλλον διακρίνεται για μία σειρά βιώσεων που συντελούνται αβίαστα για όλους τους συμμετέχοντες στα χορευτικά γεγονότα<sup>3</sup>.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον παράδειγμα, στο πλαίσιο του οποίου φαίνεται αυτού του τύπου οι βιώσεις των «ελληνικών παραδοσιακών χορών» να συνάδουν αλλά και προωθούν τις μεταλλαγές και τους μετασχηματισμούς της μετανεωτερικής εποχής, είναι οι πολιτιστικοί σύλλογοι που αποτελούν και το συνηθέστερο κοινωνικό περιβάλλον ενασχόλησης με αυτούς. Όπως σημειώνεται από πολλούς ερευνητές η ενασχόληση με τον «ελληνικό παραδοσιακό χορό» αποτελεί σήμερα μία ευρείας έκτασης πολιτισμική πρακτική που χαίρει πλατειάς κοινωνικής αποδοχής<sup>4</sup>. Ενδεικτικό μάλιστα είναι πως στην Ελλάδα η συντριπτική

παύλου – Πετρούλα Παπαμιχαήλ (1999), Ειρήνη Λουτζάκη (1999, 2004), Βασιλική Τυροβολά (1999), Φίλιππος Φιλίππου (2002), Ζωή Ν. Μάργαρη (2004α, 2004β, 2006α, 2006β, 2007, 2008α, 2008β, 2008γ, 2009, 2013α, 2013β, 2013γ, 2013δ, 2014, 2015α, 2015β, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020), Χρήστος Παπακώστας (2003), Γιάννης Πραντζίδης (2004, 2007), Ιωάννης Μάνος (2004, 2010, 2016), Νάνσυ Χαρμαντά (2004), Ελένη Φιλιππίδου – Μαρία Κουτσούμπα – Βασιλική Τυροβολά (2008), Φίλιππος Φιλίππου – Δημήτριος Γουλιμάρης – Βασίλης Σερμπέζης – Αθηνά Πίτση – Μαρία Γεντή (2009), Γεώργιος Λυκεσάς – Μαρία Κουτσούμπα (2008), Μαρία Κουτσούμπα (2009, 2010, 2012), Ηλίας Δήμας – Βασιλική Τυροβολά – Μαρία Κουτσούμπα (2010), Γεώργιος Λυκεσάς – Μαρία Κουτσούμπα – Ιωάννης Γκιόσος – Βασιλική Τυροβολά (2015), Δημήτριος Γουλιμάρης – Ευάγγελος Μπεμπέτσος (2015), Δημήτριος Γουλιμάρης (1998, 2019), Ιωάννης Παγκοζίδης – Γεώργιος Φούντζουλας – Μαρία Κουτσούμπα (2020).

3. Για αναλυτικές πληροφορίες βλ. Zoi N. Margari (2014, 2016) και Ζωή Ν. Μάργαρη (2004α, 2004β, 2006α, 2006β, 2007, 2008α, 2008β, 2008γ, 2009, 2013α, 2013β, 2013γ, 2013δ, 2014, 2015α, 2015β, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020) όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

4. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. σχετικά Άλκης Ράφτης (1985), Μάγδα Ζωγράφου (1989, 1999), Ηλίας Δήμας (1992, 1994, 1999, 2004), Λευτέρης Δρανδάκης (1993, 2004),



πλειοψηφία των ενασχολούμενων με το αντικείμενο του χορού, ακόμα και των ερευνητών-μελετητών που διακονούν επιστημονικά το συγκεκριμένο αντικείμενο, ξεκίνησε την πορεία της με την εκμάθηση και την παρουσίαση των δεξιοτεχνικών τεχνουργημάτων αυτού μέσα στο πλαίσιο ενός τοπικού ή υπερτοπικού συλλόγου και συνέχισε αργότερα με εξειδικευμένες σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση την μελέτη και την ανάλυσή του ως πολιτισμικό και κοινωνικό φαινόμενο<sup>5</sup>.

Εκκινώντας από τις παραπάνω διαπιστώσεις, η παρούσα μελέτη φιλοδοξεί να προσεγγίσει μία σειρά ζητημάτων που συνδέονται με τα σύγχρονα επιτελεστικά πλαίσια των «ελληνικών παραδοσιακών χορών» και το κυρίαρχο κοινωνικό περιβάλλον ενασχόλησης με αυτούς. Στόχος μας, αξιοποιώντας τα μεθοδολογικά εργαλεία και θεωρητικά ερμηνευτικά σχήματα των ανθρωπιστικών επιστημών, να μελετήσουμε τη βιωματική ενσώματη εμπειρία των σύγχρονων χορευτών που μετέχουν στις εκπαιδευτικές, θεατρικές κ.ά. δράσεις των πολιτιστικών συλλόγων με κύριο σκοπούμενο την εις βάθος μελέτη της συνηθέστερης των πρακτικών ενασχόλησης με τον «παραδοσιακό ελληνικό χορό» όπως αυτή βιώνεται από τα χιλιάδες μέλη τους.

Κεντρικό άξονα της παρούσας προσπάθειας θα αποτελέσει η παρατήρηση πως τα σύγχρονα κοινωνικά υποκείμενα, μέλη πολλαπλών και διαφορετικών κοινωνικών ομάδων εξακολουθούν, παρά τις κοινωνικές αλλαγές που αναντίρρητα μεταμόρφωσαν τις «παραδοσιακές τεχνικές σώματος», όπως ο χορός, να εκφράζονται και να επικοινωνούν μέσα από σύνθετα ορχηστικά δρώμενα. Τοι-  
 ουτοτρόπως, λαμβάνοντας πάντα υπόψη μας τις κοινωνικές αλλαγές που συντελέστηκαν κατά το δεύτερο ήμισυ του 20<sup>ου</sup> και τις πρώτες δεκαετίες του 21<sup>ου</sup>

Γιάννης Ζήκος – Άννα Παναγιωτοπούλου (1994), Ευάγγελος Αυδίκος (1994, 1998, 2004), Άννα Παναγιωτοπούλου – Γιάννης Ζήκος (1994), Κωνσταντίνα Μπάδα (1994), Κωνσταντίνος Σαχινίδης (1995, 1999), Γεώργιος Λυκεσάς – Αναστασία Παπαπαύλου – Πετρούλα Παπαμιχαήλ (1999), Ειρήνη Λουτζάκη (1999, 2004), Βασιλική Τυροβολά (1999), Φίλιππος Φιλίππου (2000, 2002), Ζωή Ν. Μάργαρη (2004α, 2004β, 2006α, 2006β, 2007, 2008α, 2008β, 2008γ, 2009, 2013α, 2013β, 2013γ, 2013δ, 2014, 2015α, 2015β, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020), Χρήστος Παπακώστας (2003), Γιάννης Πραντζίδης (2004), Ιωάννης Μάνος (2004, 2010, 2016), Νάνσυ Χαρμαντά (2004), Μαρία Κουτσούμπα (2006, 2009, 2010, 2012), Φίλιππος Φιλίππου – Δημήτριος Γουλιμάρης – Βασίλης Σερμπέζης – Αθηνά Πίτση – Μαρία Γεντή (2009), Γεώργιος Λυκεσάς – Μαρία Κουτσούμπα (2008), Ηλίας Δήμας – Βασιλική Τυροβολά – Μαρία Κουτσούμπα (2010), Γεώργιος Λυκεσάς – Μαρία Κουτσούμπα – Ιωάννης Γκιόσος – Βασιλική Τυροβολά (2015), Δημήτριος Γουλιμάρης – Ευάγγελος Μπεμπέτσος (2015), Δημήτριος Γουλιμάρης (1998, 2019), Ιωάννης Παγκοζίδης – Γεώργιος Φούντζουλας – Μαρία Κουτσούμπα (2020).

5. Για αναλυτικές πληροφορίες βλ. Ειρήνη Λουτζάκη (1992: 11-16).

αιώνα θα επιδιώξουμε την ερμηνευτική ανάλυση της χορευτικής πράξης, όπως αυτή πραγματώνεται σχεδόν καθημερινά.

Προκειμένου να επιτύχουμε την παραπάνω σύλληψη, θα βασισθούμε στην πρόσφατη σχετικά θεωρητική κατεύθυνση της ερμηνευτικής προσέγγισης του χορού ως σύνθετη πολιτισμική επιτέλεση (cultural performance). Ως εκ τούτου, εκ προοιμίου θα αποδεχθούμε πως η επιτελεστική χορευτική πρακτική (ανα) διαμορφώνει και (ανα)διαμορφώνεται, ως μία μορφή κοινωνικής συνδιαλλαγής που επανεννοιοδοτείται και επανακαθορίζεται αενάως, σύμφωνα με τους τελεστές και το τελεστικό πλαίσιο<sup>6</sup>. Σύμφωνα με την εν λόγω θεώρηση, θα μπορούσαμε να πούμε πως η χορευτική πράξη, ως πολιτισμική επιτέλεση, χαρακτηρίζεται από την ερμηνευτική ευμεταβλησία της, τόσο σε επίπεδο κίνησης, όσο και σε επίπεδο περιεχομένου. Συνεπώς, κάθε χορευτική επιτέλεση, είτε αυτή πραγματοποιείται στο πλαίσιο ενός μαθήματος ή σεμιναρίου «ελληνικών παραδοσιακών χορών» είτε κατά τη διάρκεια ενός εθιμικού δρωμένου αποτελεί μοναδική, αν και εφήμερη, έκφραση των πολυπλοκών ρυθμιστικών σχέσεων πολιτισμικού-κοινωνικού<sup>7</sup>.

Εκκινώντας από την παραπάνω θέση θα επιχειρήσουμε να ανασκευάσουμε τις κυρίαρχες αντιλήψεις, σύμφωνα με τις οποίες οι σύγχρονες χορευτικές επιτελέσεις στα πλαίσια πολιτιστικών συλλόγων, σωματείων, εκπαιδευτικών

6. Για τη διαχρονική παρουσίαση και ανάλυση των θεωρητικών ερμηνευτικών σχημάτων στη μελέτη και την ανάλυση του χορού βλέπε σχετικά Gertrude P. Kurath, (1956, 1960, 1974), Joann Kealiinohomoku (1972, 1983), Adrienne L. Kaeppler (1978, 1991, 2000), Judith Lynne Hanna (1979, <sup>2</sup>1987 [1979]), Theresa J. Buckland (1983, 1999, <sup>2</sup>2010 [1998]), Paul Spencer (1985), Janet Adshead (1988), Jane Cowan (1988, 1990), Deidre Sklar (1991, 2000), Anca Giurchescu – Lisbet Torp (1991), Ειρήνη Λουτζάκη (1992, 1999, 2004), Sally Ann Ness (1992, 1996, 2001, 2004, 2012), Jane C. Desmond (1993, 1997), Andrée Grau (1993), Margaret Lock (1993), Anca Giurchescu (1994, 2001), Barbara Browning (1995), Marta E. Savigliano (1995), Susan Leigh Foster (1996, 2005), Susan A. Reed (1998, 2010), Anthony Shay (1999, 2002, 2006), Helen Thomas (2003), Anne Décoret-Ahiha (2004), Jennifer Neville (2004), Jill D. Sweet (<sup>2</sup>2004 [1985]), Drid Williams (<sup>2</sup>2004 [1991]), Anya Peterson Royce (<sup>2</sup>2002 [1977], 2004), Μαρία Κουτσούμπα (2002), Μαρία Παπαπαύλου (2004), Andrée Grau – Georgiana Wierre-Gore (2005), Helena Wulff (2007, 2015), Carrie Noland- Sally Ann Ness (2008), Alexandra Carter (<sup>2</sup>2010 [1998]), Dena Davida (2011), Sally Banes (2011), Hélène Neveu-Kringelbach – Jonathan Skinner (2012), Hélène Neveu-Kringelbach (2013), Lorraine Nicholas – Geraldine Morris (2004, 2017).

7. Για αναλυτικές πληροφορίες βλ. σχετικά: Zoi N. Margari (2014, 2016) και Ζωή Ν. Μάργαρη (2004α, 2004β, 2006α, 2006β, 2007, 2008α, 2008β, 2008γ, 2009, 2013α, 2013β, 2013γ, 2013δ, 2014, 2015α, 2015β, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020) όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

ιδρυμάτων και άλλων φορέων που δραστηριοποιούνται στον τομέα του λαϊκού πολιτισμού, στερούνται κοινωνικού περιεχομένου ενώ παράλληλα αποτελούν «προϊόντα χαμηλής πολιτισμικής αξίας», εν συγκρίσει με αυτά του μακρινού παρελθόντος<sup>8</sup>.

Για την πραγμάτωση του εν λόγω εγχειρήματος επιλέξαμε να μελετήσουμε παραδειγματικά τους τρόπους με τους οποίους τα κοινωνικά υποκείμενα, συν- μετέχοντας και συν- διαμορφώνοντας χορευτικές επιτελέσεις εκφράζουν και (ανα)διαπραγματεύονται το πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο δραστηριοποιούνται κατά περίπτωση. Βασιζόμενοι στην παράλληλη ανάλυση σύγχρονων χορευτικών επιτελέσεων που λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο εκπαιδευτικών, γλεντικών (αυτοσχέδιων και μη), παραστασιακών, (ανα)παραστασιακών, αλλά και εθιμικών (τελετουργικών και μη) δρωμένων θα προσεγγίσουμε την χορευτική πράξη ως ενσώματη δημιουργική πολιτισμική κοινωνική έκφραση (εικ. 1-9, 14-15, 17, 21-22).

Εκκινώντας από τη συνήθη αντιμετώπιση της χορευτικής πράξης ως «ολικό κοινωνικό φαινόμενο»<sup>9</sup>, φιλοδοξούμε να επισημάνουμε τη δυναμική σχέση

8. Το σύνθετο ζήτημα της ενασχόλησης με το αντικείμενο των «ελληνικών παραδοσιακών χορών», στο πλαίσιο των πολιτιστικών συλλόγων έχει απασχολήσει ιδιαίτερα πολλούς ερευνητές όπως οι Ευάγγελος Αυδίκος (1994, 1998, 2004), Δημήτριος Γουλιμάρης (1998, 2019), Δημήτριος Γουλιμάρης – Ευάγγελος Μπεμπέτσος (2015), Ηλίας Δήμας (1992, 1994, 1999, 2004), Ηλίας Δήμας – Βασιλική Τυροβολά – Μαρία Κουτσούμπα (2010), Λευτέρης Δρανδάκης (1993, 2004), Γιάννης Ζήκος – Άννα Παναγιωτοπούλου (1994), Μάγδα Ζωγράφου (1989, 1999), Μαρία Κουτσούμπα (2006, 2009, 2010, 2012), Ειρήνη Λουτζάκη (1999, 2004), Γεώργιος Λυκεσάς – Μαρία Κουτσούμπα (2008), Γεώργιος Λυκεσάς – Μαρία Κουτσούμπα – Ιωάννης Γκιόσος – Βασιλική Τυροβολά (2015), Γεώργιος Λυκεσάς – Αναστασία Παπαπαύλου – Πετρούλα Παπαμιχαήλ (1999), Ιωάννης Μάνος (2004, 2010, 2016), Ζωή Ν. Μάργαρη (2003, 2004α, 2004β, 2006α, 2006β, 2007, 2008α, 2008β, 2009, 2013, 2013β, 2014, 2015α, 2015β, 2008γ, 2016β, 2017, 2018, 2019, 2020), Κωνσταντίνα Μπάδα (1994), Ιωάννης Παγκοζίδης – Γεώργιος Φούντζουλας, Γ. – Μαρία Κουτσούμπα (2020), Άννα Παναγιωτοπούλου – Γιάννης Ζήκος (1994), Χρήστος Παπακώστας (2003), Γιάννης Πραντζίδης (2004, 2007), Άλκης Ράφτης (1985), Κωνσταντίνος Σαχινίδης (1995, 1999), Βασιλική Τυροβολά (1999), Φίλιππος Φιλίππου (2000, 2002), Νάνσυ Χαρμαντά (2004), Ελένη Φιλίππιδου – Μαρία Κουτσούμπα – Βασιλική Τυροβολά (2008), Φίλιππος Φιλίππου – Δημήτριος Γουλιμάρης – Βασίλης Σερμπέζης – Αθηνά Πίτση – Μαρία Γεντή (2009) που εστιάζουν στην προσέγγισή του στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών, παραστασιακών και αναπαραστασιακών πρακτικών. Στην παρούσα μελέτη, προκειμένου να προωθήσουμε τον επιστημονικό διάλογο θα επιχειρήσουμε την προσέγγισή του ως ενσώματη χορευτική βιωματική εμπειρία των κοινωνικών υποκειμένων, η οποία πραγματώνεται στο πλαίσιο των κοινωνικών πολιτισμικών επιτελεστικών πρακτικών τους, με την ελπίδα πως η εν λόγω οπτική μπορεί να επιφέρει νέες πληροφορίες για την κατανόησή τους.

9. Η χρήση του όρου «ολικό κοινωνικό φαινόμενο» βασίζεται στην εννοιολογική πρό-



πολιτισμικού και κοινωνικού περιβάλλοντος, η οποία διαμέσου μεταβολών και επανεννοιοδοτήσεων επιτρέπει στα κοινωνικά υποκείμενα να αναμορφώνουν, σύμφωνα με τις επικρατούσες συνθήκες, τη χορευτική τους έκφραση. Μολονότι η συντριπτική πλειοψηφία των ενασχολούμενων με το αντικείμενο των «ελληνικών παραδοσιακών χορών» φαίνεται να επικεντρώνεται στην (ανα)παραγωγή της χορευτικής φόρμας –στην προσπάθειά της να επιτύχει την καλύτερη δυνατή «εκτέλεση» των παγιοποιημένων συνήθως χορευτικών μοτίβων– στην πράξη, ακόμα και όταν φαινομενικά οι τελεστές το αγνοούν, προβαίνουν σε ιδιαίτερης σημασίας ερμηνευτικές παραλλαγές που αντανακλούν αλλά και (ανα)διαπραγματεύονται τα κοινωνικά και πολιτισμικά δεδομένα μέσα στα οποία τα κοινωνικά υποκείμενα αλληλεπιδρούν χορεύοντας.

#### «Στο χορευτικό νιώθω πως ζω!»

«Στο Σύλλογο κάνουμε χορούς απ' όλη την Ελλάδα. Τα πάντα. Θράκη, Μακεδονία, Ήπειρο, Θεσσαλία, νησιά... Στην αρχή ο Μ. [χοροδιδάσκαλος] μας δείχνει τα βήματα. Αρκετές φορές, μέχρι να τα μάθουμε. Μετά όμως, ο χορός γίνεται δικός μας, κτήμα μας! (...) Δεν χρειάζεται να σκέφτεσαι τα βήματα, χορεύεις μαζί με τους άλλους και εκφράζεσαι! Τι κι αν εγώ δεν είμαι Θρακιώτης; Όταν ακούω Ζωναράδικο τρελαίνομαι. Άλλος με το Κότσари κι εγώ μην είναι Πόντιος, άλλος με το Πέντοζαλι και δεν έχει πάει ούτε μία φορά στην Κρήτη. Και ξέρεις, επειδή στο Σύλλογο γνωρίζομαστε, ξέρει ο καθένας τι αρέσει στον άλλο. Όταν μπει Ζωναράδικο οι άλλοι φωνάζουν "Ο Α...<sup>10</sup> να πάει μπροστά" ή "Έλα Α...<sup>11</sup> ο χορός σου!"»

(Α.Μ., μέλος χορευτικής ομάδας πολιτιστικού συλλόγου με έδρα την Αθήνα, προφορική μαρτυρία, Αθήνα 2016)

ταση που εισάγει ο Marcel Mauss στη μελέτη του για το Δώρο («Essai sur le don. Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques», *l'Année Sociologique, seconde série, 1923-1924*, Παρίσι). Έκτοτε έχουν πραγματοποιηθεί πολλές επανεκδόσεις της μελέτης, ορισμένες εκ των οποίων συνοδεύονται από ιδιαίτερα ενδιαφέροντα εισαγωγικά κείμενα, τα οποία παρέχουν στον αναγνώστη επικαιροποιητικές διαστάσεις της αρχικής θεώρησης του Mauss. Ενδεικτικά παραθέτω μία από τις πιο ενδιαφέρουσες: Mauss Marcel, *Essai sur le don: forme et raison de l'échange dans les sociétés*, πρόλογος-εισαγωγή Florence Weber, PUF, Paris 2012[2007]. Πολύ ενδιαφέρουσα και η ελληνική έκδοση του έργου: Marcel Mauss, *Το δώρο. Μορφές και λειτουργίες της ανταλλαγής*, πρόλογος Σωτήρης Δημητρίου, επιμέλεια Θεόδωρος Παραδέλλης, μτφ. Άννα Σταματοπούλου-Παραδέλλη, Καστανιώτης, Αθήνα 1999.

10. Ο πληροφορητής αναφέρει το υποκοριστικό του βαφτιστικού ονόματός του.

11. Ο πληροφορητής αναφέρει το υποκοριστικό του βαφτιστικού ονόματός του.

«Εγώ γεννήθηκα στην Αθήνα. Τους ελληνικούς χορούς τους έμαθα στα συγκροτήματα. Είχα κάποιους φίλους που πήγαιναν, κάναν γλέντια, ταξίδια, παραστάσεις και μ' άρεσε. Το είχα μέσα μου. Έτσι πήγα κι εγώ. Στην αρχή ήταν κάπως δύσκολα γιατί δεν ήξερα τους χορούς αλλά τώρα δεν με νοιάζει τίποτα. Κάθε βδομάδα περιμένω να έρθει το Σάββατο να πάω για πρόβα, να βρω την παρέα. Φτιάχνει το κέφι μου! Στο χορευτικό νιώθω πως ζω! Χορεύω, διασκεδάζω και μερικές φορές συνεχίζουμε κι έξω, μετά το μάθημα. Πάμε για Κρητικά, για Ηπειρώτικα... (...) Όλα τα χορεύω, αλλά η καρδιά μου με Νησιώτικα γλεντάει. Τα χορεύω, παντού. Και στα μουζούκια που πάω! Κάνω φιγούρες, στροφές, τσακίσματα... Αλλά δεν το ευχαριστιέμαι όταν είμαι μόνη μου. Πιο καλά είναι όταν είμαι με τα παιδιά από το χορευτικό. Αυτοί είναι η παρέα μου τώρα... Κάνουμε δικά μας γλέντια και στις εξόδους μας πάμε παρέα σε μαγαζιά, πιανόμαστε και χορεύουμε συνέχεια!»

(Ε.Κ., μέλος χορευτικής ομάδας πολιτιστικού συλλόγου με έδρα την Αθήνα, προφορική μαρτυρία, Αθήνα 2017)

Όπως ευκρινώς προκύπτει από το λόγο των πληροφορητών η χορευτική επίτευξη για τα μέλη των χορευτικών ομάδων φαίνεται να διαμορφώνεται σε δύο επίπεδα. Το πρώτο και καθοριστικό αυτής είναι «η παρέα», η κοινωνική μέγιστη ομάδα, μέσα στην οποία αναπτύσσουν ισχυρούς δεσμούς<sup>12</sup>. Μέσα σε

12. Χαρακτηριστικό αυτού είναι πως μέσα στο πλαίσιο των χορευτικών ομάδων, ιδιωτικών ή δημόσιων πολιτιστικών φορέων που δραστηριοποιούνται στο αντικείμενο των «ελληνικών παραδοσιακών χορών», δημιουργούνται ιδιαίτερα σταθερά δίκτυα διαπροσωπικών σχέσεων. Με κυρίαρχα αυτά της δημιουργίας στενών φιλικών σχέσεων που οδηγούν συνήθως και στη δημιουργία συγγενικών δεσμών (είτε εξ' αγχιστείας με αρραβώνες και γάμους είτε μέσω της σύναψης δεσμών πνευματικής συγγένειας με κουμπαριές και αναδοχές), τα μέλη των ομάδων διαμορφώνουν ισχυρούς δεσμούς τους οποίους όχι μόνο διατηρούν για πολλά χρόνια αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις, ειδικά με την κουμπαριά-αναδοχή δια- ή/και μετα- βιβάζουν και στα παιδιά τους.

Αξιοσημείωτο μάλιστα είναι πως παρότι η συνθετότητα των διαπροσωπικών σχέσεων στις μικρές ομάδες τέτοιου τύπου συχνά προκαλεί εντάσεις, μιας και δεν διαφέρουν από άλλες πρωτογενείς που ενυπάρχουν σε ανάλογες δευτερογενείς, τα προβλήματα φαίνεται να ξεπερνιούνται ευκολότερα χάρη στις ενσώματες επιτελεστικές ορχηστρικές πρακτικές. Η ενσώματη οικειότητα μεταξύ των μελών της ομάδας επενεργεί καταλυτικά στη διαχείριση των κρίσεων επιτρέποντας στα κοινωνικά υποκείμενα να επικοινωνήσουν και να εκφραστούν πολυεπίπεδα, μέσω κινητικών, μη λεκτικών διαύλων. Ενδεικτικά σημειώνουμε πως κατά τη διάρκεια της παρούσας έρευνας παρακολουθήσαμε εκ του σύνεγγυς ορισμένες τέτοιες συγκρουσιακές περιπτώσεις οι οποίες φάνηκε να είναι σχεδόν πάντα διαχειρίσιμες μέσα στο πλαίσιο των ομάδων. Αξιοσημείωτο είναι δε πως παρά τις όποιες εσωτερικές συγκρούσεις τα μέλη τους, διακρίνονται για την αλληλεγγύη και την αμοιβαιότητα τους η οποία αποτυπώνε-

αυτή εκφράζονται και επικοινωνούν όντας παράλληλα πομποί και δέκτες ενός ιδιότυπου συμβολικού συστήματος. Το δεύτερο επίπεδο, που συνδέεται άμεσα με την ύπαρξη του πρώτου και επιτρέπει την ισχυροποίηση του, είναι η γνώση του κοινού κινητικού μοτίβου. Η ενσώματη, από κοινού βίωσή του, σε ανόμοιες περιστάσεις, με διαφορετικές αφορμές αντί να λειτουργεί διασπαστικά, επιτρέπει στα μέλη της *micro* κοινότητας να (ανα)διαπραγματευτούν την χορευτική τους πράξη και να (ανα)δηλώσουν την χορευτική του υπόσταση σε σχέση με το *macro* σύνολο, να την (ανα)μορφώσουν ανάλογα με αυτό, (ανα)συγκροτώντας όμως και (ανα)δηλώνοντας πάντα την ύπαρξη της ομάδας.

«Στην αρχή, όταν πρωτοξεκινάς είναι κάπως δύσκολα. Μέχρι να γνωριστείς με τους άλλους και να μάθεις τα βήματα, τους χορούς. Μετά δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα. (...) Εντάξει και σε μας υπάρχουν κάποια μικροπροβλήματα, είναι όπως παντού. Δεν είναι όμως θέμα “κλίκας”. Με κάποιους ταιριάζεις περισσότερο και κάνεις καλύτερη παρέα, με κάποιους άλλους όχι. (...) Όταν όμως είμαστε με άλλους ας πούμε σε ένα σεμινάριο, σε ένα γλέντι ή σε μία χοροεσπερίδα που κάνει ένας σύλλογος ή στα γλέντια που έκανε η ΔΟΛΤ<sup>13</sup>, δεν υπάρχει περίπτωση να μην πάμε παρέα. Κλείνουμε τραπέζι όλο το χορευτικό μαζί και χορεύουμε παρέα. Δεν αφήνουμε κανένα μόνο του. Θα πει ο ένας “Πάμε;” και θα σηκωθούμε να πάμε να χορεύουμε παρέα. Θα πάς με την παρέα. Κανείς δεν μένει μόνος του, (...) Σπάνια θα πάει κάποιος να πιαστεί με άλλους, όχι πως δεν μπορεί, αλλά συνήθως πάμε με τους φίλους μας!»

(Ι.Θ., μέλος χορευτικής ομάδας πολιτιστικού συλλόγου  
με έδρα την Αθήνα, προφορική μαρτυρία, Αθήνα 2009)

ται σε μία μακρά σειρά πρακτικών, όπως οι ποικίλες εθελοντικές προσφορές και οι τράπεζες αίματος που διατηρούν (εικ. 19-20). Για να τονίσουμε τη σπουδαιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ των μελών της ομάδας αξίζει να παραθέσουμε και το παράδειγμα ενός Συλλόγου στον οποίο ο χοροδιδάσκαλος προκειμένου να «διασφαλίσει την αποφυγή εντάσεων» απαγόρευσε τη «σύναψη “πιο προσωπικών” [ερωτικών] σχέσεων μεταξύ των μελών της ομάδας». Όπως ήταν αναμενόμενο, τα μέλη της όχι μόνο εσύναψαν σχέσεις, αλλά απαίτησαν από τη διοίκηση του Συλλόγου την απόλυση του συγκεκριμένου χοροδιδασκάλου. Μετά τις ενέργειές τους, ομόφωνα το διοικητικό συμβούλιο απεδέχθη το αίτημά τους, και ο χοροδιδάσκαλος απομακρύνθηκε σχετικά άμεσα από όλες τις εκπαιδευτικές δράσεις του φορέα.

13. Η πληροφορήτρια αναφέρεται στο ελληνικό Τμήμα της Internationale Organisation Für Volkskunst (IOV), δηλαδή στο ελληνικό τμήμα της Διεθνούς Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης (ΔΟΛΤ). Η ίδρυση του ελληνικού τμήματος που πραγματοποιήθηκε από τον πρόεδρο του «Θεάτρου Ελληνικών Χορών “Δόρα Στράτου”» Άλκη Ράφτη προσέδωσε εξαρχής σαφή χορευτικό προσανατολισμό στο φορέα ο οποίος μέχρι και τα πρώτα χρόνια της νέας χιλιετίας αποτελούσε το γνωστότερο δευτεροβάθμιο συλλογικό όργανο ιδιωτών και συλλογικότητας

που δραστηριοποιούνταν στο αντικείμενο των «ελληνικών παραδοσιακών χορών». Παρά ταύτα οφείλουμε να επισημάνουμε ότι όπως σημειώνεται στην επίσημη ιστοσελίδα της IOV «η Διεθνής Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης (ΔΟΛΤ) - Internationale Organisation Für Volkskunst (IOV) είναι μία αστική μη κερδοσκοπική οργάνωση (NGO) η οποία ιδρύθηκε το 1979 με στόχο την προβολή όλων των εκφάνσεων της λαϊκής τέχνης». Το 1983 «η ύπαρξή της αναγνωρίστηκε σε φορέα επιπέδου C από την UNESCO και το 1990 της αναγνωρίστηκε επίπεδο B, το οποίο της παρέχει τη δυνατότητα ενημερωτικών και συμβουλευτικών δράσεων». Τέλος, «μετατρέπεται σε Αστική Μη Κερδοσκοπική Οργάνωση (NGO) και από το 1998 επιτυγχάνει να της αναγνωρισθεί η δυνατότητα λειτουργικών σχέσεων με την UNESCO» [Internationale Organisation Für Volkskunst, «IOV WORLD International Organization of Folk Art», *IOV WORLD International Organization of Folk Art*, <https://www.iov.world> (ανασύρθηκε την 12η Δεκεμβρίου 2020)]. Όπως επίσης σημειώνεται στην επίσημη ιστοσελίδα του Οργανισμού η IOV περιγράφεται στον επίσημο ιστοχώρο της ως «(...) η μοναδική Παγκόσμια Οργάνωση που εξετάζει τα βασικά ζητήματα του λαϊκού πολιτισμού, της λαϊκής τέχνης και της άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς» [Internationale Organisation Für Volkskunst, «IOV WORLD International Organization of Folk Art», *IOV WORLD International Organization of Folk Art*, <https://www.iov.world> (ανασύρθηκε την 12η Δεκεμβρίου 2020)], γεγονός που μολονότι ενέχει πολλές ανακρίβειες, φαίνεται να θεωρείται ευρέως αποδεκτό από τα μέλη της στην Ελλάδα. Το Ελληνικό Τμήμα της ΔΟΛΤ - IOV που συνδέεται άρρηκτα με τον χορό αντιπροσωπεύεται μέχρι τον Οκτώβριο του 2004 από το «Θέατρο Ελληνικών Χορών “Δόρα Στράτου”» και κατόπιν αυτού, την επίσημη εκπροσώπηση του αναλαμβάνει η «Εταιρεία Έρευνας Μελέτης και Προβολής του Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού “ΑΡΧΕΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΧΟΡΟΥ”». Παρά την αλλαγή εκπροσώπησης η έμφαση στο αντικείμενο του χορού παραμένει σαφής και μολονότι σύμφωνα με τη νέα ιστοσελίδα του ελληνικού τμήματος επιχειρείται διεύρυνση σε όλες τις εκφάνσεις της λαϊκής τέχνης, το εστιακό κέντρο εξακολουθούν να είναι οι «ελληνικοί παραδοσιακοί χοροί». Όπως σημειώνεται στον ιστοχώρο του ελληνικού τμήματος «πρωταρχικός στόχος της Δ.Ο.Λ.Τ. - Ι.Ο.Υ. Ελλάδας είναι η συσπείρωση ιδρυμάτων, φορέων και ατόμων που επιθυμούν να προωθήσουν τις Αρχές της UNESCO των Ηνωμένων Εθνών, ενταγμένοι στην μεγάλη οικογένεια της Δ.Ο.Λ.Τ. - IOV, για μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στις δραστηριότητές τους για επίτευξη των στόχων τους και για καλύτερη προβολή των δράσεων και των εκδηλώσεών τους. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται, μέσα από τις δράσεις της Ελληνικής Εκπροσώπησης, στην έρευνα και διατήρηση της ιδιαίτερης πολιτισμικής έκφρασης της Πατρίδας μας και την παγκόσμια προβολή της. Σε συνεργασία με τα μέλη της στην Ελλάδα, Επιστήμονες και φορείς που υπηρετούν το Λαϊκό Πολιτισμό (Πανεπιστήμια, μη κυβερνητικές Οργανώσεις, εκπαιδευτικά ιδρύματα, Μουσεία, Πολιτιστικοί Σύλλογοι, Καθηγητές, Ερευνητές, Εκδότες, Διοργανωτές, Χοροδιδάσκαλοι κ.α.) και με βάση τις αρχές της UNESCO εργάζεται για την επίτευξη αυτών των στόχων. (...)» [Δ.Ο.Λ.Τ. - Ι.Ο.Υ. Ελλάδας, «Δ.Ο.Λ.Τ. - Ι.Ο.Υ. Ελλάδας», <http://www.iovhellas.gr/greek/profile.php>, (ανασύρθηκε την 10η Ιουνίου 2012)]. Παρά τις προσπάθειες της «Εταιρείας Έρευνας Μελέτης και Προβολής του Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού “ΑΡΧΕΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΧΟΡΟΥ”» οι προαναφερθέντες στόχοι φαίνεται πως δεν πληρώθηκαν και το ελληνικό τμήμα παρουσιάζει από το 2010 και μετά μία αδράνεια, σε αντίθεση με τα ελληνικά τμήματα του Διεθνούς Συμ-

«Όταν πάμε σε εκδηλώσεις άλλων Συλλόγων, πίτες, γλέντια κ.λπ., δεν πιανόμαστε συνήθως με τους άλλους. Όχι ότι είμαστε μαλωμένοι ή υπάρχει ανταγωνισμός, αλλά κάθε Σύλλογος χορεύει διαφορετικά και μερικές φορές είναι πρόβλημα. Εμείς ας πούμε κάνουμε την άλφα φιγούρα στο Τσέστο, μετά το *μονό χτύπημα*, μετά το *διπλό*, μετά τη *βάρκα*<sup>14</sup>. Αν ο άλλος δεν ξέρει τη σειρά και τα βήματα, σε μπερδεύει και χαλιέσαι! Γι' αυτό θα δεις πάντα, όλοι οι Σύλλογοι πιάνονται παρέα στο χορό. Κοιτάς τι κάνουν και οι άλλοι, για να μην τους ενοχλείς, να μην τους σπάσεις τον κύκλο να πούμε, αλλά προτιμάμε να χορεύουμε με τους δικούς μας.»

(Γ.Κ., μέλος χορευτικής ομάδας πολιτιστικού συλλόγου με έδρα την Αθήνα, προφορική μαρτυρία, Αθήνα 2016)

«Θα σου πω κάτι. Οι πιο πολλοί δεν το λένε, αλλά πάντα υπάρχει “κατασκοπία”! Παραδείγματος χάριν, όταν χορεύω εγώ και δω κάποιον να κάνει μία ωραία φιγούρα, από άλλο Σύλλογο προσπαθώ να την “κλέψω”, δηλαδή όχι πως κλέβεται ο χορός, αλλά να βρε παιδί μου, προσπαθώ να τη μάθω να την

βουλίου Χορού που ιδρύθηκε το 1973 και τέλει υπό την αιγίδα της UNESCO [για περισσότερες πληροφορίες βλ. σχετικά Conseil International de la Danse (CID), «Conseil International de la Danse (CID)», <http://www.cid-portal.org/fr/> (ανασύρθηκε την 12<sup>η</sup> Δεκεμβρίου 2020)].

Αξιοσημείωτο είναι ότι στο πλαίσιο της πολυσταθούς έρευνας που παρουσιάζουμε εντοπίσαμε πως οι πληροφορητές, μέλη των υπό μελέτη χορευτικών ομάδων είναι ή υπήρξαν στη συντριπτική πλειοψηφία τους εγγεγραμμένα, λιγότερο ή περισσότερο ενεργά, μέλη των ελληνικών τμημάτων της ΔΟΛΤ - IOV ή/και του CID πρόεδρος του οποίου είναι από το 1999 ο Άλκης Ράφης, πρόεδρος του «Θεάτρου Ελληνικών Χορών “Δόρα Στράτου”». Επιπροσθέτως, διεφάνει ότι αυτοί, όπως τα περισσότερα άλλα μέλη τους, αγνοούν το νομικό status των προαναφερθέντων Οργανισμών μιας και θεωρούν πως είναι επίσημα όργανα της UNESCO, γεγονός που προσδίδει ιδιαίτερο κύρος σε όλες τις δράσεις που διοργανώνονται από τους εν λόγω φορείς. Τοιουτοτρόπως, η συμμετοχή στα Συνέδρια, τα Σεμινάρια, τις Ημερίδες αλλά και στις καλλιτεχνικές εκδηλώσεις (π.χ. παραστάσεις, φεστιβάλ) που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων τους επενεργεί καταλυτικά στο αξιολογικό σύστημα των ενασχολούμενων, σε επίπεδο φορέων και ιδιωτών, με το αντικείμενο των «ελληνικών παραδοσιακών χορών» (εικ. 18).

14. *Μονό χτύπημα*, *διπλό χτύπημα*, *βάρκα*: Πρόκειται για «χορευτικές φιγούρες» οι οποίες επιτελούνται κατά την χορευτική ερμηνεία του χορού Τσέστο (εικ. 17-18). Οι εν λόγω «χορευτικές φιγούρες», όπως και οι περισσότερες, σχηματίζονται από συγκεκριμένες αλληλουχίες κινήσεων τις οποίες τα μέλη των χορευτικών συγκροτημάτων παγώνουν σε στερεοτυπικούς συνδυασμούς τους οποίους ταιριάζουν κατά περίπτωση για να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες συγκεκριμένων χορογραφικών δομών-μορφωμάτων. Έτσι μολονότι είναι γνωστές και αναγνωρίσιμες από τους περισσότερους ενασχολούμενους με το αντικείμενο των «ελληνικών παραδοσιακών χορών» οι συνδυασμοί τους συνδέονται άρρηκτα με τις ομάδες μέσα στις οποίες διαμορφώθηκαν και επιτελούνται.



κάνω κι εγώ! Με τον δικό μου τρόπο, αλλά με έμπνευση ας πούμε από άλλο χορευτή!»

(Κ.Π., μέλος χορευτικής ομάδας πολιτιστικού συλλόγου με έδρα την Αθήνα, προφορική μαρτυρία, Αθήνα 2017)

Όπως διαφαίνεται από τα παραπάνω αποσπάσματα, η ύπαρξη ενδο-κοινοτικού συστήματος επικοινωνίας και έκφρασης –προϋπόθεση του οποίου αποτελεί η ενσώματη (ανα)μόρφωση της κινητικής φόρμας– συντελεί στην (ανα)διαπραγμάτευση και διαχείριση του ίδιου του περιεχομένου της κάθε επιτέλεσης σε σχέση με το έξω-κοινοτικό. Ακόμα και αν η ενσώματη μνήμη των χορευτών-τελεστών αποτελεί έκφραση των κιναισθητικών προτύπων που έχουν καταξιωθεί στο πλαίσιο της μικρο ομάδας<sup>15</sup>, τα κοινωνικά υποκείμενα, σε επίπεδο ατόμων και συλλογικοτήτων, μεταλλάσσουν και αναπροσαρμόζουν την κινητική φόρμα, συνθέτοντας κάθε φορά ένα νέο χορευτικό μόρφωμα. Ως εκ τούτου, η χορευτική δράση βιώνεται και πραγματώνεται ως μοναδική, αυτοτελής και εφήμερη συνισταμένη του γραμμικού χρόνου του συνόλου των τελεστών, τη συγκεκριμένη, χωροχρονικά προσδιορισμένη στιγμή. Τα κιναισθητικά πρότυπα, τα συμβολικά συστήματα μη λεκτικής επικοινωνίας σε επίπεδο μικρο και meso ομάδας (ανα)διαμορφώνουν νέα μοτίβα επικοινωνίας και έκφρασης που επενεργούν καταλυτικά σε όλους όσους συνευρίσκονται κινητικά. Τοιουτοτρόπως διατυπώνονται νέα χορευτικά σχήματα, τα οποία αξιολογούνται και ως νέα βιωμένη χορευτική εμπειρία –μολονότι υιοθετούνται ή απορρίπτονται κατά περίπτωση– πάντα προσαρτώνται στον πλούτο της χορευτικής πολιτισμικής παρακαταθήκης. Ακόμα και στην περίπτωση που φαινομενικά απορρίπτονται ως «ανεπίτρεπτα» ή «ανάρμοστα», αξιοποιούνται ως μοντέλα προς αποφυγή.

«Μία φορά πήγαμε με το χορευτικό σε μία εκδήλωση της ΔΟΛΤ. Ήταν εκεί μια ομάδα χορευτών με το χοροδιδάσκαλο, από ένα Δήμο. Κάθε φορά που ξεκινούσε ένας χορός, έτρεχαν και έπιαναν την πίστα και δεν άφηναν κανέναν άλλο να χορέψει! Αυτός, αντί να τους πει τίποτα χόρευε μπροστά και όλο φιγούρες ήτανε, όλο τσαλίμια. Όλοι τους κοροϊδεύανε και αυτός καμάρωνε! Κάποια στιγμή ανέβηκαν να χορέψουν και οι μουσικοί που είχαν έρθει από την επαρχία, οι ντόπιοι από τη Γουμένισσα. Και ενώ όλοι κάναμε στην άκρη για να τους δούμε να χορεύουν, αυτός πήγε και πιάστηκε μαζί τους! Θράσος! Μετά πήγαν και τα μαθητούδια του και τον διάλυσαν το χορό των

15. Για τον τρόπο με τον οποίο το σώμα, οι τεχνικές αυτού καθώς και τα αισθητικά πρότυπά του διαμορφώνονται σε σχέση με το πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον βλέπε σχετικά Anthony Synnott – David Howes (1992: 147-166).

ανθρώπων. Ε! με όποιο δάσκαλο καθίσεις τέτοια γράμματα θα μάθεις. Τέτοια γίνονται και εκνευρίζομαι με μερικά χορευτικά.»

(Κ.Π., μέλος χορευτικής ομάδας πολιτιστικού συλλόγου με έδρα την Αθήνα, προφορική μαρτυρία, Αθήνα 2006)

«Σε ένα γλέντι, δε θυμάμαι πότε και πού ήμασταν, ήταν ένας από μια ομάδα που δεν ήξερε που πάν' τα τέσσερα! Μάλλον χόρευε λίγο καιρό και δεν ήξερε ούτε βήματα, ούτε τίποτα. Δεν καταλάβαινε τίποτα! Σηκωνόταν λοιπόν και πιανόταν στον κύκλο, ενώ δεν ήξερε το χορό. Όλοι τον αποφεύγαμε... Δεν είναι δυνατόν να συμπεριφέρεσαι έτσι... Ο χορός είναι διάλογος, επικοινωνία. Αν δεν ξέρεις την γλώσσα δεν μπορείς να επικοινωνήσεις και καταστρέφεις το σύνολο. Από τότε που το έζησα αυτό, όπου και να είμαι άμα δεν ξέρω το χορό δεν τολμάω να σηκωθώ από την καρέκλα. Κάθομαι και κάνω από μέσα μου τα βήματα, δίχως να κινούμαι, και όταν καταλάβω πως μπορώ να το πάω σηκώνομαι και πιάνομαι στο τέλος. Έτσι πρέπει. Να μην ενοχλούμε και τους άλλους και να μαθαίνουμε.»

(Γ.Κ., μέλος χορευτικής ομάδας πολιτιστικού συλλόγου με έδρα το Βόλο, προφορική μαρτυρία, Βόλος 2011)

«Το τραγουδι που λέει “Μη χαλά- καλέ μικροί [sic], μη χαλάτε το χορό είμαι ξένος και θα δω / και θα πάω να μολονώ»<sup>16</sup> το ξέρεις; Αυτό εννοεί! Το έλεγαν οι παλιοί... Όταν είσαι μικρός, καινούριος δηλαδή στο χορό δεν ξέρεις, αλλά θα πρέπει σιγά-σιγά να μάθεις... Το βλέπουμε και με τα δικά μας τα νέα, όχι τους νέους, εννοώ τα καινούρια τα παιδιά που έρχονται στο Σύλλογο, στο χορευτικό αλλά και με τα άλλα, στις άλλες ομάδες που βρισκόμαστε σε πανηγύρια και σε χοροεσπερίδες. Όταν είναι ‘μικροί’, στην αρχή που ξεκινάνε χορό, δεν πολυκαταλαβαίνουν, μπαίνουν στον κύκλο και τον χαλάνε αλλά μετά γνωρίζουν σε βάθος την παράδοση, σέβονται, ξέρουν πού να πιαστούν και πώς να χορέψουν... Δεν είναι μόνο τα βήματα... Είναι τα πάντα ο χορός... Είναι στάση ζωής... Ξέρεις, νιώθεις από μέσα σου πώς να φερθείς στο γλέντι και στο πανηγύρι και αυτό το μαθαίνεις σιγά-σιγά με τους φίλους σου στο χορευτικό.»

(Γ.Μ., μέλος χορευτικής ομάδας πολιτιστικού συλλόγου με έδρα την Άρτα, προφορική μαρτυρία, Άρτα 2009)

16. Το ποιητικό κείμενο του τραγουδιού είναι:

«Μη χαλά- καλέ μικρή μη χαλάτε το χορό,  
μη χαλάτε το χορό, είμαι ξένος και θα δω.

Είμαι ξένος και θα δω και θα πάω να 'μολογώ ...»

το οποίο, προκειμένου να ενισχυθεί το επιχείρημα του πληροφορητή, εδώ φαίνεται να τροποποιείται και να γενικεύεται.

Όπως προκύπτει από τις μαρτυρίες των πληροφορητών, ο χορός «είναι τρόπος ζωής» που βιώνεται συμβιωτικά. Η εξοικείωση με τα κινητικά δεδομένα, η απόκτηση κινητικών και κοινωνικών δεξιοτήτων και εμπειριών αποτελούν θεμελιώδεις άξονες της ενασχόλησης με το αντικείμενο των «ελληνικών παραδοσιακών χορών». Η κατανόηση του κοινωνικού πλαισίου μέσα στο οποίο επιτελείται η χορευτική πράξη, αλλά και των αξιών και των κανόνων που την διέπουν, είναι εξαιρετικά σημαντικές, μιας και, όπως σημειώνεται στο πρώτο απόσπασμα, μία άρτια κινητική ερμηνεία δεν είναι αρκετή για να καλύψει μία ανάρμοστη γλεντική συμπεριφορά, όπως αυτή του χοροδιδασκάλου και των μαθητών του που «διάλυσαν το χορό των ανθρώπων».

Συνεπώς ο καλός χορευτής δεν καθορίζεται αποκλειστικά από την κινητική δεινότητα μιας και η σχηματοποίηση της χορευτικής φόρμας, όσο σημαντικά και αν είναι τα κινητικά μοτίβα, δεν εξαρτάται αποκλειστικά από αυτά. Η επιτελεστικότητα του χορού και η συμμετοχικότητα επενεργούν καταλυτικά στην χορευτική ερμηνεία. Έτσι, κάθε χορευτική επιτέλεση είναι πάντα ανάλογη των τελεστών, οι οποίοι ως φορείς, εκφραστές και (ανα)διαπραγματευτές του πολιτισμικού και κοινωνικού περιβάλλοντός τους (ανα)διαμορφώνουν τα κιναισθητικά τους πρότυπα<sup>17</sup> και (ανα)δηλώνουν την επικοινωνιακή και εκφραστική δυναμική του χορού.

«Ο Σύλλογός μας πηγαίνει αρκετά συχνά σε Φεστιβάλ, στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Στην Ελλάδα, πήγαμε στο *Φεστιβάλ Φολκλόρ* στη Λευκάδα, στο *Φεστιβάλ Παραδοσιακών Χορών* στον Ξηροπόταμο στη Δράμα, στη Θεσσαλονίκη. Στη Δράμα πήγαμε δύο φορές. Τη δεύτερη έβρεξε και δεν μπορέσαμε να ολοκληρώσουμε τη δεύτερη σουίτα που θα χορεύαμε, αλλά μετά οι διοργανωτές είχαν κανονίσει να φάμε όλα τα χορευτικά μαζί. Ήταν και ο *Όμιλος*<sup>18</sup>, από τη Θεσσαλονίκη. Μόλις φάγαμε, τα άλλα χορευτικά που θα ταξίδευαν έφυγαν. Μείναμε μόνο εμείς, τα παιδιά του τοπικού συλλόγου και ο *Όμιλος* και έγινε ένα γλέντι τρικούβερτο με τους μουσικούς τους. Είχανε μαζί τους μουσικούς από τη Γουμένισσα, χάλκινα. Κάτσαν' οι μουσικοί στο υπόστεγο της ταβέρνας και 'μεις βγήκαμε στην πλατεία και χορεύαμε με τις ώρες. Ούτε η βροχή μας ένοιαζε ούτε τίποτα. Μπροστά τα παιδιά από τη Θεσσαλονίκη και πίσω οι άλλοι. Το καλύτερο ήταν αυτό το γλέντι! Τους βλέπαμε να χορεύουν και ήταν σα να κάναμε το καλύτερο μάθημα! Γιατί ξέρεις,

17. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη σχέση κιναισθητικών προτύπων και τεχνικών σώματος στο πλαίσιο των οπτικών συμβολικών συστημάτων βλέπε: Sally Ann Ness 1992 και 2004.

18. Ο πληροφορητής αναφέρεται στον «Χορευτικό Όμιλο Θεσσαλονίκης».

τα βήματα μπορεί να τα ξέραμε, αλλά το ύφος είναι δύσκολο να το βρεις άμα δεν χορέψεις με ντόπιους. Μετά απ' αυτό το γλέντι χορεύαμε Μακεδονία χίλιες φορές καλύτερα, σα να ήταν δικιά μας!»

(Κ.Π., μέλος χορευτικής ομάδας πολιτιστικού συλλόγου με έδρα την Αθήνα, προφορική μαρτυρία, Αθήνα 2006)

Αν και ο λόγος του πληροφορητή μπορεί να ακούγεται κάπως υπερβολικός, είναι σαφές πως η χορευτική συνένευση έχει ιδιαίτερη σημασία για το σύνολο των ενασχολούμενων με το αντικείμενο των «ελληνικών παραδοσιακών χορών» (εικ. 8, 22). Η κοινωνική συναναστροφή και η κινητική επικοινωνία αποκτά για τα μέλη των χορευτικών ομάδων διαστάσεις διαβατηρίων τελετών. Η χορευτική πράξη, φαίνεται να αντιμετωπίζεται για το σύνολο των μετεχόντων σε αυτή ως τελετή μύησης σε κινητικές φόρμες «άλλων»<sup>19</sup>. Διακρίνεται δε για την άτυπη εκπαιδευτική μορφή της. Σε αυτό το πλαίσιο, ακόμα και η συμπτωματική χορευτική συνένευση με μέλη άλλων χορευτικών ομάδων, θα (ανα)διαμορφώσει όπως γίνεται σαφές μέσα από τις μαρτυρίες των πληροφορητών και από τα εθνογραφικά τεκμήρια, όχι μόνο την κινητική φόρμα του χορού, αλλά και το περιεχόμενο του, αναμορφώνοντας παράλληλα και τα κιναισθητικά πρότυπα των τελεστών. Έτσι, κάθε διαδραστική χορευτική πράξη θα μπορούσε να θεωρηθεί τυχαία ή συμπτωματική μαθησιακή πρακτική που επενεργεί όμως εντέλει καταλυτικά στις χορευτικές πρακτικές των κοινωνικών υποκειμένων. Παρότι δε ο τυχαίος ή συμπτωματικός χαρακτήρας της μάθησης συχνά έχει οδηγήσει μελετητές σε αντιπαράθεση σχετικά με την εντάξη ή την απένταξή της στον τομέα την εκπαίδευσης<sup>20</sup>, αξιοσημείωντο είναι πως όλοι συμφωνούν ότι αποτελεί πηγή γνώσεων, δεξιοτήτων και συμπεριφορών<sup>21</sup>, γεγονός που επιβεβαιώνεται

19. Για αναλυτικές πληροφορίες βλ. σχετικά: Zoi N. Margari (2004, 2014, 2016) και Ζωή Ν. Μάργαρη (2004α, 2004β, 2006α, 2006β, 2007, 2008α, 2008β, 2009, 2013α, 2014, 2015α, 2008γ, 2016β, 2017, 2018, 2019, 2020) όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

20. Χαρακτηριστική είναι η τοποθέτηση των Robert Dean Boyd και Jerold W. Apps οι οποίοι μολονότι εισάγουν τον όρο «'incidental' learning» (γρήγορη συμπτωματική μάθηση) υπογραμμίζοντας την αξία των συμπτωματικών γνώσεων που λαμβάνουν ή και των συμπεριφορών που υιοθετούν τα κοινωνικά υποκείμενα «κατά τύχη» (by chance) δεν την εντάσσουν στις εκπαιδευτικές πρακτικές της εκπαίδευσης ενηλίκων (Boyd – Apps, 1980: 20-34). Για περισσότερες πληροφορίες βλ. σχετικά και Victoria J. Marsick – Karen E. Watkins (2001: 25-34) και Karen E. Watkins – Victoria J. Marsick (1992: 287-300).

21. Για αναλυτικές πληροφορίες βλ. Peter McGeorge – Mike A. Burton (1990: 597-609), Victoria J. Marsick – Karen E. Watkins (2001: 25-34), Karen E. Watkins – Victoria J. Marsick (1992: 287-300), John Morton (1967: 203-204) και Steve W. Kelly – Katie Wilkin (2006: 1664-1680), Stephen W. Kelly – Mike A. Burton – Takashi Kato – Shigeru Akamatsu (2001: 86-89).

από τα ευρήματα της παρούσας έρευνας. Σύμφωνα με τα εθνογραφικά δεδομένα που καταφέραμε να συλλέξουμε φαίνεται πως ιδιαίτερα στην περίπτωση του χορού, μολονότι εξ' αιτίας των προαναφερθεισών αντιπαραθέσεων συχνά εξαιρούνται των σχετικών επιστημονικών μελετών<sup>22</sup> οι χορευτικές γνώσεις που λαμβάνουν οι τελεστές μέσω «τυχαίων συμπτωματικών πρακτικών», σε συνδυασμό με τις ενσώματες συμπεριφορές που υιοθετούν κατά τη διάρκεια της επιτέλεσης, καθορίζουν ουσιαστικά τη χορευτική φυσιολογία τους.

Συνεπώς, όπως αυτό αποτυπώνεται ξεκάθαρα στο λόγο και επιβεβαιώνεται μέσω των πράξεων των πληροφορητών μας, η κοινωνική συνεύρεση και η χορευτική πράξη, σε επίπεδο macro-ομάδων, αποτελούν δύο εκ των σημαντικότερων παραμέτρων ενσώματης επικοινωνίας και έκφρασης.

«Ο Σύλλογός μας διοργανώνει το Φεστιβάλ Παραδοσιακών Χορών [Παράδοση – Χορός – Τραγούδι], από το 1995 [sic 1996]. Κάθε χρόνο. Και κάθε χρόνο και καλύτερα. Φέρνουμε ομάδες από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Στην αρχή που δεν είχαμε χρήματα, φέρναμε μόνο τα τοπικά συγκροτήματα, γιατί δεν είχαμε για τα έξοδα, διαμονής και τέτοια. Τώρα που το Φεστιβάλ έγινε γνωστό και έχουμε πολλές χορηγίες μπορούμε και φέρνουμε συλλόγους και από μακριά. Τους καλωπτούμε τα έξοδα διατροφής και διαμονής και όλα υπάρχουν χρήματα μερικές φορές και τη μετακίνηση. Για μας το Φεστιβάλ δεν είναι μόνο η παύσταση, για να μας δει ο κόσμος. Όχι! Πιο σημαντικό είναι που βρισκόμαστε με άλλες ομάδες και με τους μουσικούς τους. Κάνουμε μαζί γλέντια στο φαγητό και μαθαίνουμε από πρώτο χέρι τους χορούς τους. Γι' αυτό το λόγο ο Γ... [χοροδιδάσκαλος] που κάνει τις προσκλήσεις στα συγκροτήματα διαλέγει ποιους θα φέρει και τι θα χορέψουν. Να είναι καλοί και αυθεντικοί!»

(Μ.Γ., μέλος χορευτικής ομάδας πολιτιστικού συλλόγου με έδρα την Άρτα, προφορική μαρτυρία, Άρτα 2009)

«Για 'μένα προσωπικά, και για τους άλλους χοροδιδασκάλους, τα φεστιβάλ και οι παραστάσεις είναι φοβερή κούραση. Αλλά έχουν μεγάλη σημασία για τους μαθητές μας. Γνωρίζουν ανθρώπους και βλέπουν χορούς από άλλες περιοχές και ανοίγουν τα μάτια τους.»

(Δ.Ν., χοροδιδάσκαλος πολιτιστικού συλλόγου με έδρα την Αθήνα, προφορική μαρτυρία, Αθήνα 2012).

22. Βλέπε ενδεικτικά τη μελέτη του Jamie L. Callahan «'Speaking a secret language': West Coast Swing as a community of practice of informal and incidental learners» (2005: 3-23) για τις επιμορφωτικές και εκπαιδευτικές πρακτικές εκμάθησης της συμβολικής μη λεκτικής επικοινωνιακής «γλώσσας» των χορευτών Swing στη Δυτική Ακτή των ΗΠΑ.



Μολονότι αυτού του τύπου οι κοινωνικές συνενυρέσεις διαφέρουν πολύ από τα «παραδοσιακά» χορευτικά δρώμενα των αρχών του 20<sup>ου</sup> αιώνα, οφείλουμε να επισημάνουμε πως για τους μετέχοντες σε αυτά, αποτελούν ανάλογης σπουδαιότητας γεγονότα. Οι παλαιότερες μορφές συγκρότησης δικτύων πολιτισμικής επικοινωνίας αναμορφώνονται δημιουργικά από τα μέλη των χορευτικών ομάδων της σύγχρονης Ελλάδας. Η ύπαρξη και η συνένυρεση των ομάδων αυτών, εκπροσώπων πολιτιστικών φορέων και οργανισμών, τροφοδοτεί ένα νέο σχήμα ενσώματης πολιτισμικής δικτύωσης που διασυνδέει άμεσα τους ενασχολούμενους με το αντικείμενο των «ελληνικών παραδοσιακών χορών» και επενεργεί καταλυτικά στην (ανα)διαπραγμάτευση των συλλογικών αντιλήψεων και για την (ζώσα) ελληνική χορευτική παράδοση (Μάργαρη 2004α-β· 2006α-β· 2009· 2013α,δ· 2014· 2015α-β· 2018· 2019· 2020).

Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας μολονότι «τα χορευτικά» των πολιτιστικών συλλόγων και των σωματείων της περιφέρειας και των αστικών κέντρων της ελληνικής επικράτειας δεν ταυτίζονται με τα πρότυπα των «παραδοσιακών κοινωνιών» αδιαμφισβήτητα αποτελούν δευτερογενείς ή/και πρωτογενείς κοινωνικές ομάδες στο πλαίσιο των οποίων οι χορευτικές επιτελέσεις συντελούν στην (ανα)συγκρότηση, (ανα)διαπραγμάτευση, (ανα)δήλωση της ομάδας και των μελών της. Ο χορός και οι ενσώματες χορευτικές πρακτικές αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των πολιτισμικών πρακτικών όλων των μελών της ομάδας και μολονότι μαθαίνονται στο πλαίσιο των δράσεων του συλλόγου ή του σωματείου διακρίνονται για τον βιωματικό, και σε ορισμένες περιπτώσεις άτυπο ή/και τυχαίο ή συμπτωματικό χαρακτήρα τους. Τοιούτοτρόπως, μολονότι τα δεδομένα έχουν προφανώς διαφοροποιηθεί, φαίνεται πως σε αντίθεση με όλους όσους θεωρούν πως η ύπαρξη των χορευτικών ομάδων αποτελεί έκφραση της «έκπτωσης» του χορού την εποχή της μετανεωτερικότητας μάλλον αποτελεί έκφραση των σύγχρονων ενσώματων αναζητήσεων νέων διεξόδων επικοινωνίας και έκφρασης των κοινωνικών υποκειμένων που κορυφώθηκαν την περίοδο της οικονομικής κρίσης.

Δραστηριότητες όπως μαθήματα, σεμινάρια (εικ. 10-11, 12-13, 15-16), παραστάσεις και φεστιβάλ (εικ. 1, 7-9, 14, 18, 21) μολονότι διαφέρουν από τα πάνδημα κοινοτικά χοροστάσια του προπερασμένου και των αρχών του περασμένου αιώνα, δηλώνουν την έμπρακτη ανάγκη των κοινωνικών υποκειμένων να επικοινωνήσουν και να εκφραστούν μέσα από ενσώματες πολιτισμικές πρακτικές όπως ο χορός (εικ. 22). Έτσι επιδιώκουν και επιτυγχάνουν κινητικά να (ανα)δηλώσουν και να (ανα)διαπραγματευτούν την πολιτισμική και κοινωνική τους υπόσταση. Για τους σύγχρονους χορευτές «παραδοσιακών ελληνικών χορών» η κίνηση αποτελεί μέρος μόνο μιας σύνθετης πολιτισμικής ολότητας, την

οποία συνδιαμορφώνουν. Ο τόπος, το παρελθόν, το παρόν, το άτομο και το σύνολο συνδιαλέγονται κατά τη διάρκεια των επιτελέσεων και (ανα)σηματιζόμενα επιτρέπουν την (ανα)συγκρότηση και την (ανα)δήλωση της ομάδας.

«Για να διδάξω πρέπει πάντα να μαθαίνω. Γι' αυτό τρέχω σε συνέδρια και σε σεμινάρια. Εκεί γνωρίζομαι με άλλους δασκάλους που δείχνουν τους χορούς από τις περιοχές τους και μερικές φορές κάνουν και έρευνα! Τα περισσότερα σεμινάρια τώρα, για να τραβήξουν κόσμο, διοργανώνονται με αφορμή γλέντια και έθιμα. Πας στο σεμινάριο, μαθαίνεις χορούς από διάφορες περιοχές και βλέπεις και το τοπικό έθιμο. Ειδικά την περίοδο της κρίσης όλο και περισσότερο προσπαθούμε να τα συνδυάζουμε...»

(Γ.Π., χοροδιδάσκαλος πολιτιστικού συλλόγου  
με έδρα την Αθήνα, προφορική μαρτυρία, Αθήνα 2017)

«Όταν πάμε στα σεμινάρια δικτυώνομαι. Γνωρίζω δασκάλους από άλλα χορευτικά, μουσικούς, μαθαίνω για έθιμα, για γιορτές για φορεσιές... Κάνω φίλους! Ξέρω κόσμο σε όλη την Ελλάδα! Το κέρδος είναι διπλό! Όταν γυρνάω πίσω και περισσότερους χορούς και έθιμα ξέρω να δείξω στην ομάδα και κόσμο έχω γνωρίσει για να καλέσω στις παραστάσεις και στα φεστιβάλ!»

(Μ.Ε., χοροδιδάσκαλος πολιτιστικού συλλόγου  
με έδρα το Βόλο, προφορική μαρτυρία, Βόλος 2012)

«Παλιά στα σεμινάρια πήγαινε μόνο ο δάσκαλος. Τώρα πάμε αρκετοί από το χορευτικό, οι πιο πολλοί από την ομάδα των παραστάσεων. Μερικές φορές καλούν το δάσκαλό μας να κάνει και μάθημα στο σεμινάριο κι εμείς τον βοηθάμε, δείχνουμε τα δικά μας, εδώ του Πηλίου και μαθαίνουμε και ό,τι δείχνουν οι άλλοι. Είναι πάρα πολύ ωραία. Απ' τα σεμινάρια αυτά είδα έθιμα που ούτε ήξερα πως υπήρχαν!»

(Ε.Χ., μέλος χορευτικής ομάδας πολιτιστικού σωματείου  
με έδρα το Βόλο, προφορική μαρτυρία, Βόλος 2017).

«Τα περισσότερα έθιμα που ξέρω τα έμαθα από το χορευτικό! Μπαμπούγερα, Μωμόγερους, Περπερούνα, Κλήδονα, Λαζαρίνες, γαμήλια έθιμα... από το χορευτικό, στα σεμινάρια και από τις παραστάσεις!»

(Μ.Χ., μέλος χορευτικής ομάδας πολιτιστικού συλλόγου  
με έδρα την Αθήνα, προφορική μαρτυρία, Αθήνα 2016).

«Εμείς εδώ είχαμε κάποια έθιμα παλιότερα, αλλά δεν τα κάναμε πια. Μια φορά όμως, για μια παράσταση, ρωτήσαμε τους παππούδες και τις γιαγιάδες και κάναμε αναπαράσταση το έθιμο του Κλήδονα. Μέσα από το χορευτικό τα μάθαμε τα τραγούδια και τους χορούς. Και δεν τα μάθαμε μόνο εμείς.

Όταν πήγε ο Μ. [χοροδιδάσκαλος] να κάνει μάθημα σε ένα σεμινάριο τα έδειξε και σε άλλους και τώρα τα τραγούδια και τους χορούς μας τους χορεύουν και σε άλλα συγκροτήματα!»

(Τ.Λ., μέλος χορευτικής ομάδας πολιτιστικού συλλόγου με έδρα την Καλαμάτα, προφορική μαρτυρία, Μεσσήνη 2018).

Οι παραπάνω μαρτυρίες αναδεικνύουν τη δυναμική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ χορευτικών ομάδων σε επίπεδο ενσώματων πρακτικών. Εκκινώντας από το σύνολο των μαρτυριών που παραθέσαμε οφείλουμε να πραγματοποιήσουμε ορισμένες παρατηρήσεις. Η συντριπτική πλειοψηφία των ενασχολούμενων με το αντικείμενο των «ελληνικών παραδοσιακών χορών» πληροφορητών, είτε διαβιούν σε αστικά ή ημιαστικά κέντρα, δηλώνει πως γνώρισε εθιμικά χορευτικά δρώμενα μέσα από μία σειρά εκπαιδευτικών ή/και παραστασιακών πρακτικών. Τραγούδια και χοροί εθιμικών δρωμένων των κύκλων του χρόνου και της ζωής, όπως αυτά του Δωδεκαημέρου, της Λαμπροδομάδας, του γάμου, κ.ά., εισάγονται στη βιωμένη χορευτική εμπειρία των πληροφορητών μας ως ενσώματες επιτελεστικές πρακτικές με αναφορές στο τοπικό τελεστικό πλαίσιο<sup>23</sup>. Έτσι, αν και συνήθως μακριά από αυτά, διαμέσου των μαθημάτων, των παραστάσεων και των σεμιναρίων «ελληνικών παραδοσιακών χορών» αλλά και των προβολών σχετικού εθνογραφικού υλικού που προέρχεται ή συνδέεται με αυτά, αποκτούν νέες υπερτοπικές σημειολογικές διαστάσεις (εικ. 18).

Παράλληλα, σύμφωνα με τις μαρτυρίες μελών χορευτικών ομάδων του αστικού και αγροτικού ελλαδικού χώρου, που γνώρισαν τα τελετουργικά χορευτικά έθιμα διαμέσου του χορού, η χορευτική πράξη φαίνεται να συγκροτεί διαύλους επικοινωνίας, αφενός με τις κοινότητες στις οποίες «κατά παράδοση» λάμβαναν ή λαμβάνουν χώρα τα συγκεκριμένα δρώμενα και αφετέρου με άλλες υπερτοπικές «χορευτικές ομάδες» (Μάργαρη 2020: 173-217). Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε πως η κινητική μύηση στις λαϊκές τελετουργίες των λαϊκών χορευτικών δρωμένων, όπως οι Μπούλες της Νάουσας, τα Καρναβάλια του Σοχού, οι Λαζαρίνες του Τσιαρτσιαμπά Κοζάνης και πολλά άλλα, υπό το πρίσμα μίας εξωτικής οπτικής, λειτουργεί ως ενσωμάτιση του «ξένου» και του «μακρινού», που βαθμιαία οδηγεί στην οικειοποίησή του (Μάργαρη 2004, 2019, 2020). Αυτού του τύπου η «χορευτική πατριδογνωσία»<sup>24</sup> φαίνεται

23. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. αναλυτικά και Ζωή Ν. Μάργαρη 2020: 173-217.

24. Οι βιωματικές εκπαιδευτικές πρακτικές εκμάθησης «ελληνικών παραδοσιακών χορών», όπως αυτές λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο των σύγχρονων συλλόγων, μολονότι επικεντρώνονται στην κινητική εκπαίδευση δεν περιορίζονται σε αυτή. Συχνά συνδέονται με την

να αποτελεί κύρια μέθοδο κοινωνικής κατηγοριοποίησης του mega-συνόλου των σύγχρονων χορευτών των «ελληνικών παραδοσιακών χορών», αφού τους επιτρέπει, σε επίπεδο ατόμων και ομάδων, να παράγουν και να ανα-παράγουν επιλεκτικά ορισμένες, εκ των εκφάνσεων του τοπικού πολιτισμού<sup>25</sup>. Με αυτό τον τρόπο φαίνεται να δημιουργείται ένα πολυσύνθετο και πολυεπίπεδο δίκτυο χορευτικής συνεύρεσης, διαμέσου του οποίου, νέα σημειολογικά συστήματα εδραιώνονται.

«Να ας πούμε... Τα Λαζαρίτικα της Κοζάνης εγώ τα έμαθα στο Σεμινάριο<sup>26</sup> και τα έδειξα στους μαθητές μου. Όταν πήγαμε στο Φεστιβάλ της Λευκάδας ήταν και ένα άλλο συγκρότημα που ήξερα το δάσκαλο από το

παραβλήθηκε με την παρουσίαση ιστορικών, γεωγραφικών, εθνολογικών και άλλων δεδομένων, που επιτρέπει στους χορευτές να συνδέουν περιοχές, ανθρωπογεωγραφικές ενότητες, εθνοπολιτισμικές ομάδες και χορευτικά μοτίβα. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις που εντοπίζεται η προσπάθεια εμπλουτισμού του χορευτικού ρεπερτορίου με την περιγραφή «ηθών και εθίμων» και την παρουσίαση και ερμηνεία ορχηστικών τελετουργικών δρωμένων θα μπορούσαμε να πούμε πως παγιώνεται η εδραίωση ενός συστήματος συσχετισμών που δομεί μία ιδιότυπη χορευτική πατριδογνωσία. Για αναλυτικές πληροφορίες σχετικά με τη νοηματοδότηση και τη χρήση του όρου που εισάγεται από τη γράφουσα (Μαργαρή 2006 α-β) βλέπε σχετικά Ζωή Ν. Μαργαρή (2006α-β, 2008β-γ, 2009, 2014, 2016β, 2019, 2020).

25. Σχετικά με τους τρόπους που η παραγωγή και η ανα-παραγωγή ορισμένων, εκ των πλευρών του τοπικού πολιτισμού θα μπορούσε να αποτελέσει θεωρητικό ερμηνευτικό σχήμα κοινωνικής ανάλυσης του χορού βλέπε ενδεικτικά τη μελέτη της Adrienne L. Kaeppler για τα νησιά Tonga (Kaeppler 1990: 191-219).

26. Ο πληροφορητής εννοεί το «Σεμινάριο Παραδοσιακού Χορού» με κεντρικό θεματικό άξονα τη μουσικοχορευτική παράδοση της Κοζάνης και τα τοπικά εθιμικά λαϊκά δρώμενα των Λαζαρίνων που διοργάνωσε από το 2006 ο «Εκπολιτιστικός Μορφωτικός Αθλητικός Σύλλογος (Ε.Α.Α.Σ.) Μέγας Αλέξανδρος Λευκοπηγής Κοζάνης» στην Λευκοπηγή. Ο Σύλλογος, σε συνεργασία με φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης, Τ.Σ. Λευκοπηγής και το Δήμο Κοζάνης) επιμελείτο την παράλληλη διοργάνωση επιστημονική ημερίδας στην οποία αναπτύσσονταν θέματα σχετικά με τον λαϊκό πολιτισμό και φρόντιζε ώστε οι μετέχοντες στο σεμινάριο, εκτός από τα μαθήματα χορού, να έχουν την δυνατότητα να παρακολουθήσουν από κοντά και να συμμετέχουν ουσιαστικά σε όλα τα τελεστικά επεισόδια της εθιμικής επιτέλεσης των Λαζαρίτικων εαρινών δρωμένων (εικ. 10-11). Την εν λόγω πρακτική εφαρμόζει πλέον και ο «Πολιτιστικός και Λαογραφικός Σύλλογος Κοζάνης “Η Κόζιανη”» ο οποίος στο «3<sup>ο</sup> Σεμινάριο Χορού και Λαογραφίας» που διοργάνωσε στην Κοζάνη το 2019 φρόντισε ώστε, σε συνεργασία με τον «Πολιτιστικό και Μορφωτικό Σύλλογο Αιανής “Η Πρόδος”», η χοροδιδάσκαλος του οποίου επιμελήθηκε τη διδασκαλία των λαζαρίτικων χορών και τραγουδιών σε αυτό, να διασφαλισθεί η βιωματική συμμετοχή των μετεχόντων στο σεμινάριο στα ορχηστικά τελεστικά επεισόδια της εθιμικής επιτέλεσης των Λαζαρίτικων δρωμένων στην Αιανή (εικ. 15-16).

συγκεκριμένο Σεμινάριο στην Κοζάνη [Λευκοπηγή]. Στο γλέντι χορέψαμε όλοι χορούς από τις Λαζαρίνες ενώ μόνο αυτός κι εγώ είχαμε πάει εκεί! Έτσι μεταλαμπαδεύεται η παράδοση!»

(Θ. Λ., χοροδιδάσκαλος πολιτιστικού συλλόγου  
με έδρα την Αθήνα, προφορική μαρτυρία, Αθήνα 2012)

«Όταν χορεύω σε γάμους, σε γλέντια, στα φεστιβάλ, στα σεμινάρια, ακόμα και σε πανηγύρι άμα βρεθώ, αμέσως μπορώ να καταλάβω ποιοι ξέρουν, ποιοι είναι από άλλα χορευτικά. Ακόμα κι αν υπάρχουν διαφορές στα βήματα καταλαβαίνουμε πως επικοινωνούμε. Έχουμε ένα κοινό κώδικα... Να, όταν πας σε ένα γλέντι ξέρεις πώς να σταθείς, πώς να φερθείς, πώς να χορέψεις. Το έχεις... Σε ένα γλέντι με νησιώτικα ακούς Ικαριώτικο και το χορεύεις ενώ οι άλλοι τραβολογιούνται δεξιά-αριστερά ή το χορεύουν Συρτό... Εμείς έχουμε σεβασμό, ξέρουμε, δεν ενοχλούμε τους άλλους άμα χορεύουν...»

(Η. Γ., μέλος χορευτικής ομάδας πολιτιστικού συλλόγου  
με έδρα την Αθήνα, προφορική μαρτυρία, Αθήνα 2014)

Η ύπαρξη του «κοινού κώδικα» που αναφέρει η πληροφορήτρια, η οποία επιτρέπει στους ενασχολούμενους με το αντικείμενο των «ελληνικών παραδοσιακών χορών» να επικοινωνούν, να εκφράζονται και να συν-διαλέγονται κινητικά, εμπλουτίζοντας με τις χορευτικές επιτελέσεις τους τις σύγχρονες ενσώματες πολιτισμικές πρακτικές, αναδεικνύει το δυναμικό ρόλο του χορού ως στοιχείο του σύγχρονου λαϊκού πολιτισμού. Η ενασχόληση με τους «ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς» είναι ενταγμένη σε ένα πολυεπίπεδο ευρύτατο πλαίσιο κοινωνικών σχέσεων και πολιτισμικών πρακτικών και επιτελείται, για το σύνολο των κοινωνικών υποκειμένων, όντας ταυτόχρονα το μέσω αλλά και το πλαίσιο μέσα στο οποίο (ανα)διαπραγματεύονται και (ανα)διαμορφώνονται συλλογικές αντιλήψεις, ιδέες και αξίες. Τοιουτοτρόπως επενεργεί ρυθμιστικά στην κατανόηση αλλά και την διαχείριση του κοινωνικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος.

### Επιλογικά

Μολονότι οι κοινωνικές συνθήκες αλλάζουν, παραμένει σταθερή η ανάγκη των κοινωνικών υποκειμένων, σε επίπεδο ατόμων και συλλογικοτήτων, να εκφρασθούν και να επικοινωνήσουν μέσω του χορού. Οι ενασχολούμενοι με το αντικείμενο των «ελληνικών παραδοσιακών χορών», μέλη χορευτικών ομάδων πολιτιστικών συλλόγων, σωματείων, ιδιωτικών και δημοσίων φορέων, ως επιτελεστές (ανα)διατυπώνουν, (ανα)τροφοδοτούν και επανεννοιοδοτούν τη χορευτική πράξη (ανα)διαπραγματεύονται παράλληλα το πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο δραστηριοποιούνται κατά περίπτωση.



Παρά τις αφοριστικές τοποθετήσεις που συχνά τους κατηγορούν για την «καταστροφή του ελληνικού παραδοσιακού χορού» και για την «αλλοίωση των ηθών και των εθίμων», αποτελούν σήμερα το πολυπληθέστερο κοινωνικό σύνολο συστηματικής ενασχόλησης με τις άυλες εκφάνσεις του λαϊκού πολιτισμού στην Ελλάδα<sup>27</sup>. Ακόμα λοιπόν και αν το κινητικό πολιτισμικό προϊόν του χορού, τόσο σε επίπεδο δεξιοτεχνίας και έκφρασης όσο και σε επίπεδο λειτουργίας, ανάλυσης και περιεχομένου, απέχει από τα πρότυπα μίας λαογραφικά συμβατής με τα κοινωνικά δομομορφολειτουργικά χαρακτηριστικά της «πρώτης ύπαρξης του χορού» επιτέλεσης (Hoerburger 1965, 1968· Kealiinohomoku 1972, 1983· Nahachewsky 1985, 1995, 2001), εθνογραφικά αναδεικνύεται πως πληροί τις περισσότερες από αυτές.

Αποτελεί σύνθεση και έκφραση μίας δυναμικής δευτερογενούς ή/και σε ορισμένες περιπτώσεις πρωτογενούς κοινωνικής ομάδας η οποία (ανα)συγκροτείται και (ανα)δηλώνεται μέσω των επιτελέσεων του ενώ παράλληλα αναδεικνύεται σε αναπόσπαστο μέρος των κοινωνικών και πολιτισμικών πρακτικών όλων των κοινωνικών υποκειμένων που την απαρτίζουν. Ο χορός και οι χορευτικές πρακτικές, που (ανα)βιώνονται συστηματικά από τα κοινωνικά υποκείμενα, (ανα)διαπραγματεύονται και (ανα)διαμορφώνουν τη σύγχρονη, ζώσα, μετανεωτερική, ενσώματα βιωμένη εκδοχή της οντολογίας των «ελληνικών παραδοσιακών χορών» που οφείλουμε να προσεγγίζουμε υπό το πρίσμα και με προδιαγραφές μίας διαφορετικής, εξίσου όμως σημαντικής, «πρώτης ύπαρξης» του χορευτικού φαινομένου.

27. Εδώ αξίζει να αναφέρουμε πως η επικρατούσα άποψη περί «αλλοίωσης των ηθών και των εθίμων» συνδέεται με την εσφαλμένη αντίληψη πως τα επαναλαμβανόμενα κοινωνικά δρώμενα αναπαράγονται αναλλοίωτα ενώ αντιθέτως, ειδικά τα εθιμικά λαϊκά χορευτικά δρώμενα, ως ιστορικά πολιτισμικά κοινωνικά γεγονότα, μολονότι παρουσιάζουν σταθερό, περιοδικά επαναλαμβανόμενο κύκλο, αποτελούν μοναδικές και ανεπανάληπτες ενσώματες πράξεις. Για αναλυτικές πληροφορίες βλ. σχετικά τη μελέτη του Marshall Sahlins *Islands of History*, στην οποία γίνεται εκτενής αναφορά στη σχέση ιστορίας και πολιτισμικών κοινωνικών πρακτικών (Sahlins 1987: 142-156).

## Εικόνες



ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ



Εικ. 1-2. Χοροεσπερίδα χορευτικής ομάδας πολιτιστικού συλλόγου με έδρα την Αττική. Μετά από την παραστασιακή επιτέλεση μίας σουίτας θρακιώτικων χορών που ερμήνευσαν ορισμένα εκ των μελών της ομάδας (εικ. 1) τα μέλη του συλλόγου ερμηνεύουν όλα μαζί, μεταξύ άλλων, τους ίδιους θρακιώτικους χορούς (εικ. 2). Φωτ. Ζωή Ν. Μάργαρη, Αθήνα 2000.



ορχήστρα του Ηλία Πλαστήρα είχαν αναλάβει την μουσική επιμέλεια του γλεντιού που πραγματοποιήθηκε με ζωντανή μουσική στο χώρο του συλλόγου. Φωτ. Ζωή Ν. Μάργαρη, Αθήνα 2018.

Εικ. 3. Οργανωμένο γλέντι χορευτικών ομάδων πολιτιστικού συλλόγου με έδρα την Αττική. Στο κέντρο διακρίνεται να χορεύει καρσιλαμά ο γνωστός ερμηνευτής θρακιώτικων παραδοσιακών τραγουδιών Βαγγέλης Δημούδης. Ο Δημούδης, σε συνεργασία με την



Γιάννη Παυλόπουλου που είχε αναλάβει την μουσική επιμέλεια του γλεντιού το οποίο πραγματοποιήθηκε στο χώρο του συλλόγου. Φωτ. Ζωή Ν. Μάργαρη, Αθήνα 2019.

Εικ. 4. Οργανωμένο γλέντι χορευτικών ομάδων πολιτιστικού συλλόγου με έδρα την Αττική. Στο κέντρο διακρίνονται τα νεαρότερα μέλη των ομάδων να χορεύουν μαζί με τα μεγαλύτερα και με τα μέλη της ομάδας των παραστάσεων υπό τους ήχους της ορχήστρας του



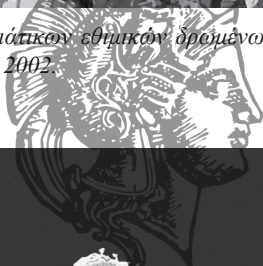
Εικ. 5. Μάθημα παραδοσιακών χορών του «Πολιτιστικού και Λαογραφικού Συλλόγου Κοζάνης “Η Κόζιανη”». Φωτ. Ζωή Ν. Μάργαρη, Κοζάνη 2019.





Εικ. 6. Εθμική επιτέλεση των αποκριάτικων εθμικών δρωμένων των «Καρναβαλιών» του Σοχού. Φωτ. Ζωή Ν. Μάργαρη, Σοχός 2002.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ



Εικ. 7. Παραστασιακή επιτέλεση των γλεντικών επεισοδίων των αποκριάτικων εθμικών δρωμένων των «Καρναβαλιών» του Σοχού στο πλαίσιο της παράστασης «Αποκριάτικα με τη Δόμνα Σαμίου» που πραγματοποιήθηκε την 5<sup>η</sup> Μαρτίου 2003 στο Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης. Φωτ. Νώντας Στυλιανίδης.



Εικ. 8. Χορευτικές ομάδες που συμμετέχουν στις εκδηλώσεις του Διεθνούς Φεστιβάλ Φολκλόρ Λευκάδας. Φωτ. Ζωή Ν. Μάργαρη, Λευκάδα 2012.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ



Εικ. 9. Αναπαράσταση αποκριάτικων εθιμικών χορευτικών δρωμένων από τον Μεσότοπο Λέσβου στο πλαίσιο του 2<sup>ου</sup> Φεστιβάλ Παραδοσιακών Χορών Μαρκοπούλου που διοργάνωσε ο «Χορευτικός Λαογραφικός Όμιλος Μαρκοπούλου και Πόρτο Ράφτη “Μυρρινούς”» στο Μαρκόπουλο. Ερμηνεύουν τα μέλη του Συλλόγου. Φωτ. Ζωή Ν. Μάργαρη, Μαρκόπουλο 2018.



### Λευκοπηγή Κοζάνης

Σε απόσταση 9 μλ. Νοτιοανατολικά της Κοζάνης βρίσκεται η ομορφή χωριάτικη Ασκητική με τα πολλά γύρματα νερού και το σπήλαιο της του πεδύου και συνολικά πλάτος που ξεπερνά στην κεντρική πλατεία του χωριού. Έχει πληθυσμό γύρω στους 2.000 κατοίκους που ασχολούνται με την γεωργία, κτηνοτροφία και κατά μεγάλο ποσοστό εργάζονται στα παραδοσιακά εργατόεργα της ΔΕΣ.

Οι κάτοικοι είναι φιλόξενοι και πρόθυγοι προς τους επισκέπτες του χωριού. Γνωστή την μικρή καρδιά της εδρεύει ο Ε.Μ.Α.Σ. Μέγας Αλέξανδρος Ασκητικής.

### Βιογραφικό Συλλόγου

Έως φθινόπωρο 1980, οι σύλλογοι εδρεύουν στην Ασκητική, το μεγαλύτερο Δημοτικό Δασμάριο του Ιεραρχικού Δήμου Κοζάνης.

Στα χρόνια που ακολούθησαν μετά την άρση του ο σύλλογος προσφέρει και προσφέρει πλέον πολιτιστικό και ενεργητικό έργο, τόσο στη μικρή κοινότητα του χωριού, όσο και στην ευρύτερη περιοχή του νομού Κοζάνης και γενικότερα της Ελλάδας.

Το τρίμηνο που λειτουργούν στον σύλλογο είναι: Αλλαντική, Ελληνική και Δραματική Τρίμηνη.

Το τριμηνίο λειτουργεί παράλληλα με την καλλιέργεια, καταγραφή και άσκηση των τοπικών συνηθειών και παραδόσεων του χωριού.

Το χορευτικό τριμηνίο διαθέτει 7 χορευτικές ομάδες και μια Δραματική Χορευτική.

Σταχες του είναι η διαφύλαξη και η διάδοση των τοπικών συνηθειών και των παραδόσεων, έτσι όπως έχουν καταγραφεί, καθώς και των τοπικών εθίμων.

Εκτός από τους χορούς και τα τραγούδια, τα όπλα και τα όπλα του χωριού, τα παιδιά του χορευτικού διδάσκονται χορούς και από άλλες περιοχές της Ελλάδας.

Οργανωτική Επιτροπή - Παιδοφίλοις:  
Κρονογράφος Κώστας: 24610-39881, 6942 203-931  
Κομνηνός Νίκος: 6944 717838  
Συλλόγος: τηλ/fax: 24610-99603

## 2<sup>ο</sup> Σεμινάριο παραδοσιακού χορού 30-31 Μαρτίου 2007

Ημερίδα πολιτισμού & παραδόσεων 1 Απριλίου 2007

### Λαζαρίνες

Λευκοπηγή Κοζάνης

Διοργάνωση:  
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΟΖΑΝΗΣ  
Ε.Μ.Α.Σ. ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΛΕΥΚΟΠΗΓΗΣ  
ΔΗΜΟΣ ΚΟΖΑΝΗΣ, Τ.Σ. ΛΕΥΚΟΠΗΓΗΣ

## ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης  
ο Ε.Μ.Α.Σ. Μέγας Αλέξανδρος Λευκοπηγής  
ο Δήμος Κοζάνης  
και το Τ.Σ. Λευκοπηγής  
διοργανώνουν το  
2<sup>ο</sup> Σεμινάριο παραδοσιακού χορού  
& Ημερίδα πολιτισμού και Παραδόσεων  
στις 30-31 Μαρτίου & 1 Απριλίου 2007  
με θέμα: «Λαζαρίνες»

### Πρόγραμμα

#### Σεμινάριο Παραδοσιακού Χορού

Παρασκευή 30 Μαρτίου 2007

16.00 π.μ. - 17.00 π.μ.	Μουσική Γενική, Παράδοση Όγκλου Αλκάντα
17.00 π.μ. - 18.00 π.μ.	Χορευτική Εισαγωγή - Διευθυντής: Ελένη Μπαλάνη (Τμήμα Βόρειας)
18.00 π.μ. - 19.00 π.μ.	Εισαγωγή, Τρίμηνη Τρίμηνη
19.00 π.μ. - 20.00 π.μ.	Διάλειμμα
20.00 π.μ. - 21.00 π.μ.	Διασκεδάση χορού (Χοροί Τριμηνίου)
21.00 π.μ. - 22.00 π.μ.	Εισαγωγή, Τρίμηνη Τρίμηνη
22.00 π.μ.	Παραδοσιακό γλέντι με ορχήστρα ζωντανή του Μανώλη Τσίκα στο κέντρο "Αλκάντα"

Σάββατο 31 Μαρτίου 2007

1.00 π.μ. - 2.00 π.μ.	Θυμιά στο Στεφάνο
2.00 π.μ. - 3.00 π.μ.	Εισαγωγή εθίμων "Λαζαρίνες" και παρουσίαση φρεσκάδας Λαζαρίνας
3.00 π.μ. - 4.00 π.μ.	Εισαγωγή εθίμων "Λαζαρίνες" τα κανονιστικά
4.00 π.μ. - 5.00 π.μ.	Οι Λαζαρίνες εισάγονται τον ποδό, τον πρόδρομο και τα υπόλοιπα οποία του χωριού όπου λένε Λαζαρίνες τραγουδιών (οι οποίοι οι αλληλοεπιδράσεις)
5.00 π.μ. - 6.00 π.μ.	Στον πλατεία του χωριού θα συγκεντρωθούν όλοι οι "αλλοί" όπου θα στείλει ο "τρονός χορού" (Λαζαρίνες) (τα τραγούδια θα είναι τραγουδιών για τον κόσμο όπου θα παρουσιάζονται Λαζαρίνες πηλές, κροστί και εδάσματα) και θα εισαχθούν τα Λαζαρίνα τραγουδιών
6.00 π.μ. - 7.00 π.μ.	Μαγείματα της Λαζαρίνας
7.00 π.μ. - 8.00 π.μ.	Καφέ στην πλατεία
8.00 π.μ. - 9.00 π.μ.	Εισαγωγή χορού (Νέο Βόρειο Λαζαρίνα) και (Νέο Πρωτό Λαζαρίνα)
9.00 π.μ. - 10.00 π.μ.	Λαζαρίνα παντοφίλια-χοροί Λαζαρίνας από τον κ. Καμνηρά Νίκο και την ομάδα τραγουδιών Πάνος στο "Αλκάντα" με ορχήστρα Τριμηνίου Κώστα

### Πρόγραμμα

#### Ημερίδα Πολιτισμού και Παραδόσεων

Κυριακή 1 Απριλίου 2007

10.00 π.μ. - 11.00 π.μ.	Χαιρετισμοί Επιτρόπου-Διοικητών
11.00 π.μ. - 12.00 π.μ.	Ομιλήτες: κ. Μάριος Γιαννής (Διευθυντής Φιλολογίας Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Κοζάνης) κ. Μανώλης Τσίκα (Διευθυντής Φιλολογίας Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Κοζάνης) κ. Μανώλης Τσίκα (Διευθυντής Φιλολογίας Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Κοζάνης) κ. Μανώλης Τσίκα (Διευθυντής Φιλολογίας Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Κοζάνης)
12.00 π.μ. - 13.00 π.μ.	Ομιλήτες: κ. Μανώλης Τσίκα (Διευθυντής Φιλολογίας Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Κοζάνης) κ. Μανώλης Τσίκα (Διευθυντής Φιλολογίας Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Κοζάνης) κ. Μανώλης Τσίκα (Διευθυντής Φιλολογίας Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Κοζάνης)
13.00 π.μ. - 14.00 π.μ.	Ομιλήτες: κ. Μανώλης Τσίκα (Διευθυντής Φιλολογίας Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Κοζάνης) κ. Μανώλης Τσίκα (Διευθυντής Φιλολογίας Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Κοζάνης) κ. Μανώλης Τσίκα (Διευθυντής Φιλολογίας Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Κοζάνης)
14.00 π.μ. - 15.00 π.μ.	Χαιρετισμοί Βουλευτών Νομαρχίας

Αίση Ημερίδας (εφαρμογή μουσικής)

Εικ. 10-11. Πρόγραμμα «2<sup>ου</sup> Σεμιναρίου Παραδοσιακού Χορού» και «Ημερίδας Πολιτισμού και Παραδόσεων» με κεντρικό θεματικό άξονα τη μουσικοχορευτική παράδοση της Κοζάνης και τα τοπικά εθιμικά λαϊκά δρώμενα των Λαζαρίνων που διοργάνωσε το 2007 ο «Εκπολιτιστικός Μορφωτικός Αθλητικός Σύλλογος (Ε.Α.Α.Σ.) Μέγας Αλέξανδρος Λευκοπηγής Κοζάνης» στην Λευκοπηγή. Όπως φαίνεται από το πρόγραμμα, ο Σύλλογος, φρόντισε ώστε οι μετέχοντες στο σεμινάριο χορευτές-χοροδιδάσκαλοι εκτός από τα μαθήματα χορού να έχουν την δυνατότητα να παρακολουθήσουν και να συμμετέχουν ουσιαστικά σε όλα τα τελεστικά επεισόδια της εθιμικής επιτέλεσης των Λαζαρίτικων εαρινών δρωμένων στην Λευκοπηγή.

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΝΑΟΥΣΑΣ  
«ΠΥΡΣΟΣ»  
ΔΙΟΡΓΑΝΩΝΕΙ ΤΟ:

1ο ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΧΟΡΩΝ

« Νάουσα  
Καππαδοκία  
Δωδεκάνησα »

ΜΕ ΤΟΥΣ

Τόντση Μαγάλη: Νάουσα  
Χρήστος Θεολόγος: Καππαδοκία  
Λεονίκη Αργοναούλα: Δωδεκάνησα

Κτίριο «ΕΡΙΑ»  
30 - 31 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2016

Το Σάββατο 30 Ιανουαρίου Πληροφορίες  
και ώρα 21:00 Τσιρογιάννης Γιάννης: 697696177  
θα ακολουθήσει γλέντι στο Τόπος Νίκης: 6974682386  
εστιατόριο Γεράνια (Γιος Νικόλαος) Γραφείο Πυρσού: 2332026180

ΠΥΡΣΟΣ Οι συμμετέχοντες και οι εισηγητές  
του 1ου σεμιναρίου του Πυρσού

γλέντι  
στα  
γεράνια

Μουσικά: Ελένη 30 Ιανουαρίου  
Ώρα 21:00

Τσίμνη Παπαλέση (Ζουρνά)  
Ομήριος Ψαλός (Ζουρνά)  
Ελένη Λαμπροπούλου (Πρωτόβια - Βιολή) Επιστάτης Γεράνια  
Ομήριος Μυλωνάς (Πλαϊστό)  
Ομήριος Ψαλός, Ελευκισός (Κλαρίνο) (Άγγελος Νικολάου)  
Ομήριος Νάσιος (Νταούλι)

Εικ. 12-13. Αφίσες του «1<sup>ο</sup> Σεμιναρίου Παραδοσιακών Χορών» που διοργάνωσε η χορευτική ομάδα του «Πολιτιστικού Συλλόγου Νάουσας "Ηερσός"» το 2016. Όπως διαφαίνεται από τις αναφορές που γίνονται σε αυτό, το γλέντι, με τους εισηγητές και τους συμμετέχοντες που επιτελείται με τους γνωστούς και καταξιωμένους παραδοσιακούς μουσικούς της ευρύτερης περιοχής, αποτελεί κορυφαία στιγμή του σεμιναρίου.



Εικ. 14 Αναπαράσταση εθνικών χορευτικών δρώμενων του γάμου στο πλαίσιο της παράστασης παραδοσιακών χορών που διοργάνωσε ο «Πολιτιστικός και Λαογραφικός Σύλλογος Κοζάνης "Η Κόζιανη"» στην Κοζάνη. Φωτ. Ζωή Ν. Μάργαρη, Κοζάνη 2009.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ



Εικ. 15. Μαθήματα παραδοσιακών χορών στο πλαίσιο του «3<sup>ου</sup> Σεμιναρίου Χορού και Λαογραφίας» που διοργάνωσε ο «Πολιτιστικός και Λαογραφικός Σύλλογος Κοζάνης "Η Κόζιανη"». Φωτ. Ζωή Ν. Μάργαρη, Κοζάνη 2019.



**3ο  
ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ  
ΧΟΡΟΥ &  
ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ  
2019**

**ΣΑΒΒΑΤΟΚΥΡΙΑΚΟ  
ΤΩΝ ΒΑΙΩΝ  
20-21 ΑΠΡΙΛΙΟΥ  
ΣΤΗΝ ΚΟΖΑΝΗ**

ΤΟΠΟΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ:  
ΚΟΒΕΝΤΑΡΕΙΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗ  
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΖΑΝΗΣ

*Από τον σύλλογο Κόζιανη*

ΔΙΔΑΣΚΟΥΝ :

**ΣΚΡΕΚΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ**  
(ΧΟΡΟΥΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΡΩΜΥΛΙΑΣ)

**ΚΟΡΝΑΡΑΚΗΣ ΛΕΥΤΕΡΗΣ**  
(ΧΟΡΟΥΣ ΚΡΗΤΗΣ)

**ΖΙΩΓΑΣ ΓΙΩΡΓΟΣ**  
(ΧΟΡΟΥΣ ΕΒΡΟΥ)

**ΕΥΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ ΙΩΑΝΝΑ**  
(ΤΟ ΕΘΙΜΟ ΤΩΝ ΛΑΖΑΡΙΤΩΝ  
ΣΤΗΝ ΑΙΑΝΗ ΚΟΖΑΝΗΣ)

ΘΑ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΟΥΜΕ ΤΟ ΕΘΙΜΟ ΤΩΝ  
ΛΑΖΑΡΙΤΩΝ ΣΤΗΝ ΑΙΑΝΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ  
ΤΟΥ ΤΟ ΣΑΒΒΑΤΟ ΤΟΥ ΛΑΖΑΡΟΥ 20 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2019  
ΠΟΥ ΔΙΟΡΓΑΝΩΝΕΙ Ο Π.Μ.Σ. ΑΙΑΝΗΣ "Η ΠΡΟΔΟΣ"

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟΥ:  
**ΤΣΙΡΟΓΙΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ**  
ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ:  
**ΤΖΟΥΜΕΡΚΙΩΤΗΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ**  
(ΤΗΛ 6948286427)  
**ΦΤΑΚΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ**  
(ΤΗΛ 6946906815),  
**ΤΡΑΓΙΑΣ ΒΑΣΙΛΗΣ**  
(ΤΗΛ 6973242770)

ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ  
ΔΗΜΟΣ ΚΟΖΑΝΗΣ  
ΑΝΤΙΔΗΜΑΡΧΙΑ  
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

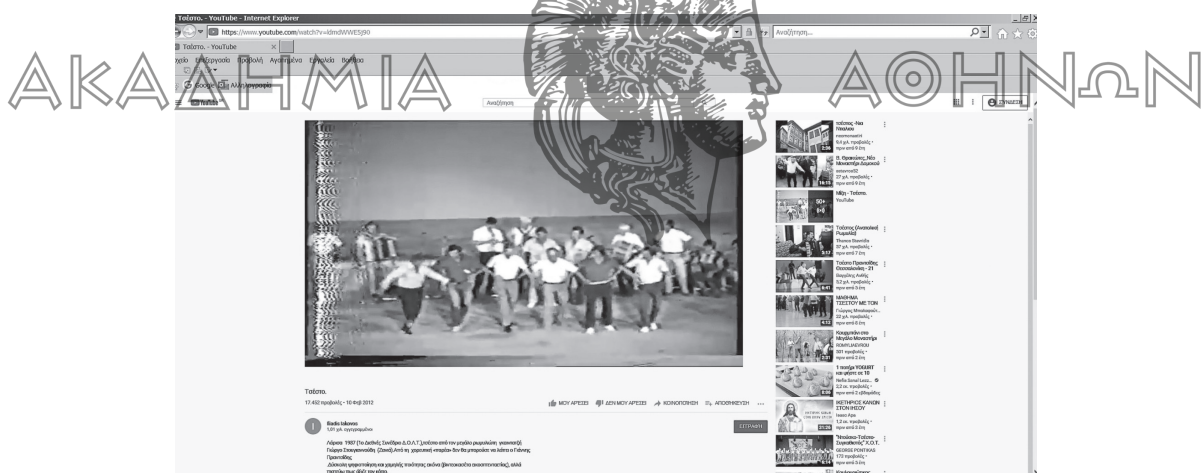
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ & ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ  
"Η Κόζιανη"  
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ & ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ  
**Η Κόζιανη**  
www.koziani.com



Εικ. 16. Αφίσα «3<sup>ο</sup> Σεμινάριου Χορού και Λαογραφίας» που διοργάνωσε ο «Πολιτιστικός και Λαογραφικός Σύλλογος Κοζάνης "Η Κόζιανη"». Όπως και στην περίπτωση των παλαιότερων σεμιναρίων του «Εκπολιτιστικού Μορφωτικού Αθλητικού Συλλόγου (Ε.Α.Α.Σ.) Μέγας Αλέξανδρος Λευκοπηγής Κοζάνης» (εικ. 10-11), ο Σύλλογος "Η Κόζιανη" φρόντισε, σε συνεργασία με τον «Πολιτιστικό και Μορφωτικό Σύλλογο Αιανής "Η Πρόδος"», η χοροδιδάσκαλος του οποίου επιμελήθηκε τη διδασκαλία των λαζαρίτικων χορών και τραγουδιών στους μετέχοντες στο σεμινάριο χορευτές-χοροδιδασκάλους, να εντάξει την μετάβαση στην Αιανή «για την βιωματική συμμετοχή» σε όλα τα ορχηστρικά τελεστικά επεισόδια της εθμικής επιτέλεσης των Λαζαρίτικων εαρινών δρωμένων στις δράσεις του.



Εικ. 17. Μέλη του «Πολιτιστικού Λαογραφικού Συλλόγου Αιγινίου “Ανατολική Ρωμυλία”» ερμηνεύουν Τσέστο κατά τη διάρκεια εθιμικού γλεντιού για την εορτή του Αγίου Τρύφωνα. Επικεφαλής του χορού ο αιγινιώτης, τ. Επίκουρος Καθηγητής του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού με αντικείμενο «Ελληνικοί Παραδοσιακοί Χοροί», Γιάννης Πραντζίδης. Φωτ. Θάνος Κυνηγάρης, Αίγινιο 2016



Εικ. 18. Μαγνητοσκοπημένα αποσπάσματα από την επιτέλεση του χορού Τσέστο όπως ερμηνεύτηκε στο πλαίσιο των εκδηλώσεων του 1<sup>ου</sup> Διεθνούς Συνεδρίου της ΔΟΛΤ που έλαβε χώρα στη Λάρισα το 1987. Τα εν λόγω αποσπάσματα, τα οποία εντάχθηκαν στο οπτικοακουστικό υλικό που συνόδευε την έκδοση των Πρακτικών του Συνεδρίου, ψηφιοποιήθηκαν και αναρτήθηκαν από μέλη της ΔΟΛΤ στο διαδίκτυο το 2012. Η συγκεκριμένη επιτέλεση, στην οποία ερμηνεύεται μεταξύ άλλων και η φιγούρα «βάρκα», θεωρείται ένα από τα πιο σημαντικά ντοκουμέντα της ανατολικορωμυλιώτικης μουσικοχορευτικής παράδοσης μιας και στους επιτελεστές μετέχουν οι προσφυγικές καταγωγής αείμνηστος γκαϊτατζής Γιώργος Στουγιαννούδης (γνωστός ως «Ζα-νιάς») και ο Γιάννης Πραντζίδης, τ. Επίκουρος Καθηγητής του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού με αντικείμενο «Ελληνικοί Παραδοσιακοί Χοροί».





Εικ. 19. Εθελοντική αιμοδοσία της χορευτικής ομάδας «Χοροβάτες», Αθήνα 2018. Στόχος της ομάδας που ιδρύθηκε το 2009 είναι «η διάδοση της Ελληνικής Λαϊκής Παράδοσης και Πολιτισμού, μέσω της διδασκαλίας παραδοσιακών χορών και τραγουδιών σε άτομα κάθε ηλικίας, τόσο ελληνικής όσο και αλλοδαπής καταγωγής». Πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Χορευτικής Ομάδας «Χοροβάτες».



Εικ. 20. Τα μέλη της ομάδας «Χοροβάτες» που έγιναν, μετά από την παρακολούθηση σχετικής ενημερωτικής εκδήλωσης, εθελοντές δότες μυελού των οστών, Αθήνα 2018. Πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Χορευτικής Ομάδας «Χοροβάτες».



Εικ. 21. Αναπαράσταση εθνικών χορευτικών δρωμένων της Πρωτομαγιάς όπως ερμηνεύθηκαν από τα μέλη της χορευτικής ομάδας του «Πολιτιστικού Συλλόγου Κρόκου "Ιωακείμ Λιούλιας"» στο πλαίσιο της εκδήλωσης παρουσίασης του Ερευνητικού Προγράμματος «Τσιαρτσιαμπάς: Ο τόπος και οι άνθρωποι». Το Πρόγραμμα, υλοποιήθηκε από το Κέντρο Λαογραφίας και τον Δήμο Κοζάνης την περίοδο 2010-2013 με τη συνδρομή των τοπικών συλλόγων και σωματείων που συνέβαλαν στο δύσκολο έργο της συλλογής λαογραφικού υλικού (επιστημονική υπεύθυνος: Ζ. Ν. Μάργαρη). Πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Ερευνητικού Προγράμματος «Τσιαρτσιαμπάς: Ο τόπος και οι άνθρωποι».



Εικ. 22. Γλεντικά χορευτικά επεισόδια που έλαβαν χώρα μετά την παράσταση «Αποκριάτικα με τη Δόμνα Σαμίου» που πραγματοποιήθηκε την 5<sup>η</sup> Μαρτίου 2003 στο Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης. Χορεύουν σε κοινό κύκλο μέλη χορευτικών ομάδων πολιτιστικών συλλόγων που συμμετείχαν στην παράσταση και θεατές που την παρακολούθησαν υπό τους ήχους της ορχήστρας των χάλκινων πνευστών «Λόξιους κι Ανακατουσιά» από την Κοζάνη. Φωτ. Νώντας Στυλιανίδης.

## Βιβλιογραφία

### Ελληνική

- Αυδίκος, Ε., «Παραδοσιακός χορός και χορευτικοί όμιλοι» στο Β. Νιτσιάκος (επιμ.), *Χορός και κοινωνία*, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Κόνιτσας, Κόνιτσα 1994, σ. 125-136.
- Αυδίκος, Ε., *Από τη Μαρίτσα στον Έβρο. Πολιτισμικές συγκλίσεις και αποκλίσεις σε μία παρέρβρεια Περιοχή*, Δήμος Τυχερού, Αλεξανδρούπολη 1998.
- Αυδίκος, Ε., «Πανηγύρια και χορευτικοί όμιλοι: Βίωση και αναβίωση της παράδοσης» στο Ε. Αυδίκος – Ειρ. Λουτζάκη – Χ. Παπακώστας (επιμ.), *Χορευτικά Ετερόκλητα. Σύγχρονη Έρευνα για το Χορό*, Ελληνικά Γράμματα – Λύκειο Ελληνίδων Δράμας, Αθήνα 2004, σ. 203-212.
- Γουλιμάρης, Δ., *Μελέτη της οργανωτικής δομής και λειτουργίας των φορέων παραδοσιακού χορού στην Ελλάδα και το Βέλγιο. Η Ευρωπαϊκή διάσταση*, αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Επιστημών Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης 1998.
- Γουλιμάρης, Δ., «Ο χορός ως μέσο μεταβίβασης της πολιτιστικής κληρονομιάς» στο 18<sup>ο</sup> Πανελλήνιο Συνέδριο του Λυκείου των Ελληνίδων Παράρτημα Ξάνθης. Πρακτικά, Λύκειο Ελληνίδων Ξάνθης, Ξάνθη 2019, σ. 47-50.
- Γουλιμάρης, Δ. – Μπεμπέτσος, Ε., «Προπτυχιακά μαθήματα για τον ελληνικό χορό στο Ε.Α.Π. και το Δ.Π.Θ. Ο ρόλος της παρακίνησης» στο *Proceedings of 8<sup>th</sup> International Conference in Open & Distance Learning*, τ.2, μέρος Α', Ελληνικό Δίκτυο Ανοικτής & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης, χ.ε., 2015, σ. 76-83.
- Δήμας, Η., «Το πρόβλημα της διδασκαλίας των ελληνικών παραδοσιακών χορών» στο Β. Νιτσιάκος (επιμ.), *Χορός και κοινωνία*, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Κόνιτσας, Κόνιτσα 1994, σ.137-143.
- Δήμας, Η., *Ο χορός στην κοινωνική ζωή της Ηπείρου. Επιδράσεις και εξελίξεις*, χ.ε., Αθήνα 1992.
- Δήμας, Η., *Η χορευτική παράδοση της Ηπείρου*, χ.ε., Αθήνα 1999.
- Δήμας, Η., *Λαϊκή μουσικοχορευτική παράδοση. Χορευτικές συνήθειες των Φοιτητών-τριών της Ελλάδας*, Artwork, Αθήνα 2004.
- Δήμας, Η. – Τυροβολά, Β. – Κουτσούμπα, Μ., (επιμ.), *Ελληνικός Παραδοσιακός Χορός. Θεωρήσεις για το Λόγο, τη Γραφή και τη Διδασκαλία του*, χ.ε., Αθήνα 2010.
- Δρανδάκης, Λ., *Αυτοσχεδιασμός στον ελληνικό δημοτικό χορό*, χ.ε., Αθήνα 1993.
- Δρανδάκης, Λ., «Για μια σύγχρονη φολκλορική παράσταση», στο Ε. Αυδίκος – Ειρ. Λουτζάκη – Χ. Παπακώστας (επιμ.), *Χορευτικά Ετερόκλητα. Σύγχρονη Έρευνα για το Χορό*, Ελληνικά Γράμματα – Λύκειο Ελληνίδων Δράμας, Αθήνα 2004, σ. 255-279.
- Ζήκος, Γ. – Παναγιωτοπούλου, Α., *Φαινομενολογία του Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού*, Τελέθριον, Αθήνα 1990.
- Ζωγράφου, Μ., *Λαογραφική-Ανθρωπολογική προσέγγιση του Σέρα-χορού των Ποντίων*, αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 1989.

- Ζωγράφου, Μ., *Εισαγωγή στον Ελληνικό λαϊκό χορό. Ελληνικό λαϊκό χοροστάσι*, Συμμετρία, Αθήνα 1991.
- Ζωγράφου, Μ., *Ο χορός στην ελληνική παράδοση*, Art Work, Αθήνα (1999).
- Κουτσούμπα, Μ., «Χορολογία και Εθνοχορολογία/Ανθρωπολογία Χορού. Για μια αποσαφήνιση των όρων», *Εθνολογία* 9 (2002), σ. 191-213.
- Κουτσούμπα, Μ., «Η μελωδία, ο λόγος και η κίνηση μέσα από την εξ αποστάσεως πολυμορφική εκπαίδευση: μία πρώτη προσέγγιση» στο Κ. Πανοπούλου (επιμ.), *Μελωδία, Λόγος, Κίνηση. Πρακτικά 2<sup>ου</sup> Πανελληνίου Συνεδρίου Λαϊκού Πολιτισμού*, ΤΕΦΑΑ Σερρών – Δήμος Σερρών, Σέρρες 2003, σ. 195-204.
- Κουτσούμπα, Μ., «Η Διδασκαλία του Ελληνικού Λαϊκού Παραδοσιακού Χορού στα Σύγχρονα Εκπαιδευτικά Πλαίσια» στο 1<sup>ο</sup> Διεθνές Εκπαιδευτικό Συνέδριο. *Λαϊκός Πολιτισμός και Εκπαίδευση. Βόλος 29 Σεπτεμβρίου - 1 Οκτωβρίου 2006, Συνδιοργάνωση Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών, Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης Θεσσαλίας και Διευθύνσεις Α' και Β' Βάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Μαγνησίας. Πρακτικά*, Ερευνητικό Ίδρυμα Πολιτισμού και Εκπαίδευσης, Επιστημονική Επιτροπή Συνεδριακού Θεσσαλίας, Βόλος 2007, σ. 586-591. Διαθέσιμο σε CD-Rom και ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: <http://www.eipe.gr/praktika/praktika/koutsouba.pdf>
- Κουτσούμπα, Μ., «Παράδοση και φολκλोर στον ελληνικό παραδοσιακό χορό: η περίπτωση του χορού μηλιά της Λευκάδας», *Επιστήμη του Χορού* 3 (2009), σ. 16-33.
- Κουτσούμπα, Μ., «Η διδασκαλία του ελληνικού παραδοσιακού χορού σε σύγχρονα εκπαιδευτικά πλαίσια» στο Η. Δήμας – Β. Τυροβολά – Μ. Κουτσούμπα (επιμ.), *Ελληνικός Παραδοσιακός Χορός. Θεωρήσεις για το Λόγο, τη Γραφή και τη Διδασκαλία του*, χ.ε., Αθήνα 2010, σ. 101-126.
- Κουτσούμπα, Μ., «Αναστοχασμός και επανεμφάνιση του παρελθόντος: ιστορική πορεία και ζητήματα ταυτότητας της διδασκαλίας του ελληνικού λαϊκού παραδοσιακού χορού στους καθηγητές σωματικής αγωγής από το 1909 μέχρι το 1983», *Κινησιολογία: Ανθρωπιστική Κατεύθυνση* 1 (2012), σ. 32-39. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά στο <http://kinisiologia.phed.uoa.gr/fileadmin/kinisiologia.phed.uoa.gr/uploads/KOUTSOUBA.pdf>.
- Κρητσιώτη, Μ., «Ο τελετουργικός και ο σκηνικός παραδοσιακός χορός» στο Α. Ράφτης (επιμ.), *Ο χορός από την έρευνα στη διδασκαλία*, ΔΟΛΤ, Αθήνα 1995, σ. 109-123.
- Λυκεσάς, Γ. – Παπαπαύλου, Α. – Παπαμιχαήλ, Π., «Η εξελικτική πορεία του ελληνικού παραδοσιακού από το φυσικό του χώρο, το χωριό, στην σχολική φυσική αγωγή» στο Χ. Βουρουτζίδης (επιμ.), *Η Διαχρονική Εξέλιξη του Παραδοσιακού Χορού στην Ελλάδα. Πρακτικά 1<sup>ου</sup> Πανελληνίου Συνεδρίου Λαϊκού Πολιτισμού (15-17 Οκτωβρίου 1999)*, ΤΕΦΑΑ Σερρών – Δήμος Σερρών, Σέρρες 2000, σ. 95-99.
- Λυκεσάς, Γ. – Κουτσούμπα, Μ., «Η διδασκαλία του ελληνικού παραδοσιακού χορού στη σχολική εκπαίδευση με την υιοθέτηση δημιουργικών μεθόδων διδασκαλίας», *Αθλητική Απόδοση και Υγεία* 6/3 (2008), σ. 37-49.
- Λυκεσάς, Γ. – Κουτσούμπα, Μ. – Γκιόσος, Ι. – Τυροβολά, Β., «Η αποτελεσματικότητα ενός προγράμματος θεατρικού παιχνιδιού στη διαδικασία μάθησης του ελληνικού παραδοσιακού χορού σε μαθήτριες δημοτικού σχολείου», *Γυναίκα & Άθληση* 9 (2015), σ. 47-56.
- Λουτζάκη, Ειρ., «Για μία Ανθρωπολογία του Χορού», *Εθνογραφικά* 8 (1992) σ. 11-16.
- Λουτζάκη, Ειρ., «Πολιτιστικός Σύλλογος ως χώρος χορευτικής δραστηριότητας» στο *Μου-*



- σικές της Θράκης. Μια διεπιστημονική προσέγγιση, Σύλλογος “Οι Φίλοι της Μουσικής”, Αθήνα 1999, σ. 209-268.
- Λουτζάκη, Ειρ., «Επιτελεστικές διαδικασίες και χορευτικές στρατηγικές στη μορφοποίηση της χορευτικής ταυτότητας» στο Ε. Αυδίκος – Ειρ. Λουτζάκη – Χ. Παπακώστας (επιμ.), *Χορευτικά Ετερόκλητα. Σύγχρονη Έρευνα για το Χορό*, Ελληνικά Γράμματα – Λύκειο Ελληνίδων Δράμας, Αθήνα 2004, σ. 111-138.
- Μάνος, Ι., «Ο χορός ως μέσο για τη συγκρότηση ή διαπραγμάτευση ταυτότητας στην περιοχή της Φλώρινας» στο Ε. Αυδίκος – Ειρ. Λουτζάκη – Χ. Παπακώστας (επιμ.), *Χορευτικά Ετερόκλητα. Σύγχρονη Έρευνα για το Χορό*, Ελληνικά Γράμματα – Λύκειο Ελληνίδων Δράμας, Αθήνα 2004, σ. 51-71.
- Μάνος, Ι., «Χορός και ενορχήστρωση της τοπικότητας: Πολιτική, πολιτικοί ως φορείς της εξουσίας και πολιτιστικοί σύλλογοι ως διαχειριστές του πολιτισμού» στο Ε. Αυδίκος (επιμ.) *Λαϊκοί πολιτισμοί και σύνορα στα Βαλκάνια*, Πεδίο, Αθήνα 2010, σ. 223-246.
- Μάνος, Ι., «Προσεγγίσεις στη Μελέτη του Πολιτισμού στην Ελλάδα: Επαναπροσδιορίζοντας τη Σχέση των Χορευτικών Πρακτικών με τον Τόπο και τους Ανθρώπους του», *Επιστήμη του Χορού* 9 (2016), σ. 53-69.
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Χορός και ταυτότητα: Έλληνες εκτός Ελλάδος» στο Ε. Αυδίκος – Ειρ. Λουτζάκη – Χ. Παπακώστας (επιμ.), *Χορευτικά Ετερόκλητα. Σύγχρονη Έρευνα για το Χορό*, Ελληνικά Γράμματα – Λύκειο Ελληνίδων Δράμας, Αθήνα 2004 [2004α], σ. 95-112.
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Το Παλλάς και ο Γεωργούλας. Χορεύοντας με την Ιστορία στο Φλάμπουρο Σερρών» στο Μ. Τερζοπούλου – Ζ. Ν. Μάργαρη – Γ. Κουτζακιώτης (επιμ.), *Φλάμπουρο, το χωριό της Αγιάνας*, Μεγάλη Μουσική Βιβλιοθήκη Αίκαν Βουδούρη, Αθήνα 2004 [2004β], (ψηφιακή έκδοση διαθέσιμη ηλεκτρονικά: [www.mmb.org.gr](http://www.mmb.org.gr) και <http://epth.sfm.gr/>).
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Χορευτικές περιηγήσεις. Παράλληλες περιπλανήσεις στο χωροχρόνο» στο *Πολιτιστική Κληρονομιά στη Θεσσαλία. Τραγούδι Χορός Ενδυμασία*, Κέντρο Ιστορικής και Λαογραφικής Έρευνας «Ο Απόλλων», Καρδίτσα 2006 [2006α], σ. 29-37.
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Χορεύοντας στο βουνό των Κενταύρων» στο *Πολιτιστική Κληρονομιά στη Θεσσαλία. Τραγούδι Χορός Ενδυμασία*, Κέντρο Ιστορικής και Λαογραφικής Έρευνας «Ο Απόλλων», Καρδίτσα 2006 [2006β], σ. 199-209.
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Λαϊκός Προφορικός Πολιτισμός και Εγγράμματα Ακαδημαϊκή Εκπαίδευση: Η περίπτωση του Χορού» στο *1<sup>ο</sup> Διεθνές Εκπαιδευτικό Συνέδριο. Λαϊκός Πολιτισμός και Εκπαίδευση. Βόλος 29 Σεπτεμβρίου - 1 Οκτωβρίου 2006, Συνδιοργάνωση Κέντρον Ερεύννης της Ελληνικής Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών, Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης Θεσσαλίας και Διευθύνσεις Α' και Β' Βάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Μαγνησίας. Πρακτικά*, Ερευνητικό Ίδρυμα Πολιτισμού και Εκπαίδευσης, Επιστημονική Επιτροπή Συνεδριακού Θεσσαλίας, Βόλος 2007, σ. 569-575. Διαθέσιμο σε CD-Rom και ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: <http://www.eipe.gr/praktika/praktika/margari.pdf>.
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Μουσική και χορός, ψηφίδες πολιτισμού στα Μεσόγεια» στο *Πρακτικά Θ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ Αττικής. Λαύριο, 13-16 Απριλίου 2000*, Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2008 [2008α], σ. 491-502.
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «“Ολότητες” και “Αλλότητες”: Οι ρωμιοί και η ελληνισσα στη Βουργαρία», *Ταυτότητες και Ετερότητες στα Βαλκάνια. Τετράδιο* 4 (2008) [2008β], σ. 18-27.
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Χορός, χώρος και χρόνος. Τα αποκριάτικα χορευτικά δρώμενα στη Νάου-



- σα», *Επετηρίς Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας* 31-32 (2004-2008) [2008γ], σ. 313-359.
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Πολιτιστικοί Σύλλογοι και “Παράδοση”: Θεσμοποιώντας το Νεωτερισμό» στο *Λαϊκός Πολιτισμός και Πολιτιστικοί Φορείς. Πρακτικά 4<sup>ου</sup> Παγκόσμιου Επιστημονικού Συνεδρίου. Βόλος 11-13 Μαΐου 2007, IOV UNESCO WORLD MEETING*, International Organization of Folk Art – IOV UNESCO, Αθήνα 2009, σ. 179-191.
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Πανηγύρι της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος ξανά»: Λαϊκή λατρεία, (ανα) βιώσεις και νέες βιώσεις στα Καλύβια Θορικού» στο *Πρακτικά ΙΔ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, Καλύβια Θορικού, 6-9 Οκτωβρίου 2011*, Δήμος Καλυβίων Θορικού, Καλύβια 2013 [2013α], σ. 363-376.
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Νέοι τόποι, παλαιά έθιμα: Το Πανηγύρι του Αγίου Πέτρου στα Σπάτα» στο *10<sup>ο</sup> Συμπόσιο Ιστορίας – Λαογραφίας Αττικής Αχαρνές, 21-23 Οκτωβρίου 2011 Πρακτικά*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Αχαρνών (ΙΛΕΑ), Αχαρνές 2013 [2013β], σ. 355-366. [Ηλεκτρονική έκδοση στη σχετική ιστοσελίδα της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας Αχαρνών (ΙΛΕΑ): [eleftherovima.wordpress.com/category/10o-συμπόσιο-2011/](http://eleftherovima.wordpress.com/category/10o-συμπόσιο-2011/)].
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Εθιμικά δρώμενα, τελετουργίες, πανηγύρια και γιορτές. Τελεστικές εκφάνσεις της σύγχρονης “Σαρακατσανικότητας”», *Επετηρίς Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας* 33-34 (2009-2013) [2013γ], σ. 187-220.
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «“Δuo Μελιωτάκια βγήκανε συρτό για να χορέψουν...”»: Ορχηστικά ταξίδια στις “αλησμόνητες πατρίδες”», *Επετηρίς Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας* 33-34 (2009-2013) [2013δ], σ. 687-704.
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Εκπαίδευση και σύγχρονες πολιτισμικές-επιτελεστικές πρακτικές: Η περίπτωση του χορού» στο Ε. Αυδίκος – Σ. Κοζιού (επιμ.), *Λαϊκός Πολιτισμός και Εκπαίδευση. Πρακτικά 4<sup>ου</sup> Πανελλήνιου Συνεδρίου. Καρδίτσα, 19-21 Σεπτεμβρίου 2012*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Ανθρωπολογίας – Κέντρο Ιστορικής και Λαογραφικής Έρευνας «Ο Απόλλων», Καρδίτσα 2014, σ. 249-261.
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Τραγούδια, χοροί και τοπική ιστορία: Το παράδειγμα του χορού “Μακρυνίτσα”, “Μακρινίτσα” ή “Κρινίτσα”» στο Ε. Αυδίκος – Σ. Κοζιού (επιμ.), *Δημοτικό Τραγούδι και Ιστορία Πρακτικά 5<sup>ου</sup> Πανελλήνιου Συνεδρίου. Καρδίτσα 23-25 Οκτωβρίου 2015*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Ανθρωπολογίας – Κέντρο Ιστορικής και Λαογραφικής Έρευνας «Ο Απόλλων», Καρδίτσα 2015 [2015α], σ. 178-190.
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Τελεστική αλληλόδραση, μεταλλάξεις και μετασχηματισμοί: Η περίπτωση του “Πανηγυριού του Αγίου Πέτρου” στα Σπάτα» στο *Πρακτικά ΙΕ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής 17-20 Οκτωβρίου 2013*, Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2015 [2015β], σ. 479-492.
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Ανακαλύπτοντας τον Πόντο στην Ελλάδα του 21<sup>ου</sup> αιώνα. Σκέψεις και Προβληματισμοί» στο *Πρακτικά 1<sup>ου</sup> Παγκόσμιου Επιστημονικού Συμποσίου Ποντιακού Πολιτισμού Αθήνα, 6-7 Φεβρουαρίου 2016*, Αθήνα 2016, σ. 229-247.
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Άυλη πολιτισμική κληρονομιά και σύγχρονες πολιτισμικές πρακτικές: Η περίπτωση των Σαρακατσαναίων» στο *Σαρακατσαναίοι. Πορεία και προοπτική στο χώρο και το χρόνο. Πρακτικά 3<sup>ου</sup> Διεθνούς Συνεδρίου, Λαμία 4-6 Μαρτίου 2016*, Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων, Ιωάννινα 2018, σ. 119-138.

- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Όταν Χορεύουν οι “Τραντέλληνες”: Αναζητώντας τον Γκρέκο-Πόντιο στην Σύγχρονη Ελλάδα», *Επιστήμη του Χορού* 11 (2019), σ. 117-137
- Μάργαρη, Ζ. Ν., «Δρόμοι και διαδρομές: Δρώμενα στην σκηνή και την πλατεία...» στο Α. Οικονόμου (επιμ.), *Διαβατήρια ευετηρικά δρώμενα. Παλιές μορφές – Σύγχρονοι προβληματισμοί. Νέες ερμηνείες. Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας. Θήβα 17 Σεπτεμβρίου 2011*. Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας – 35, Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, Αθήνα 2020, σ. 173-217.
- Μπάδα, Κ. «Η χρήση της παράδοσης με αφορμή τα χορευτικά μας δρώμενα» στο Β. Νιτσιάκος (επιμ.), *Χορός και κοινωνία*, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Κόνιτσας, Κόνιτσα 1994, σ. 111-124.
- Παγκοζίδης, Ι. – Φούντζουλας, Γ., – Κουτσούμπα, Μ. «Μορφικοί μετασχηματισμοί στην ελληνική μουσικοχορευτική παράδοση: Ο χορός στο έθιμο της Αποκερασιάς στο Βασιλίτσι Μεσσηνίας», *Κινησιολογία: Ανθρωπιστική Κατεύθυνση* 7/1 (2020), σ. 32-55.
- Παναγιωτοπούλου, Α. – Ζήκος, Γ., «Νεοελληνικός χορός και τοπική αυτοδιοίκηση. Η θέση και η συμβολή του νεοελληνικού χορού στην πολιτισμική ανάπτυξη» στο Ζ. Ραζή – Γ. Μπαχάρας (επιμ.), *Πολιτισμός και τοπική Δημοκρατία. Η αφανής πλευρά μιας προφανούς σχέσης*, Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης (ΕΕΤΑΑ), Αθήνα 1994, σ. 171-180.
- Παπακώστας, Χ., «Ο χορός από την κοινότητα στη σκηνή: Αντιφάσεις και πρακτικές» στο Κ. Πανοπούλου (επιμ.), *Μελωδία. Λόγος. Κίνηση. Πρακτικά 2<sup>ου</sup> Πανελληνίου Συνεδρίου Λαϊκού Πολιτισμού*, ΤΕΦΑΑ Σερρών – Δήμος Σερρών, Σέρρες 2003, σ. 255-272.
- Παπατάλλου, Μ., «Σύγχρονη ανθρωπολογική θεωρία και η επίδρασή της στη μελέτη του χορού: Ο χορός από χορευτικό-κοινωνικό γεγονός σε επιτελεστική πολιτισμική διαδικασία», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 92 (2004), σ. 11-16
- Πραντσίδης, Γ., *Ο χορός στην ελληνική παράδοση και η διδασκαλία του*, Εκδοτική Αιγινίου, Αιγίνιο 2004.
- Πραντσίδης, Γ., «Ο χορός στην ελληνική παράδοση και η διδασκαλία του», στο *1<sup>ο</sup> Διεθνές Εκπαιδευτικό Συνέδριο. Λαϊκός Πολιτισμός και Εκπαίδευση. Βόλος 29 Σεπτεμβρίου - 1 Οκτωβρίου 2006, Συνδιοργάνωση Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών, Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης Θεσσαλίας και Διευθύνσεις Α' και Β' Βάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Μαγνησίας. Πρακτικά*, Ερευνητικό Ίδρυμα Πολιτισμού και Εκπαίδευσης, Επιστημονική Επιτροπή Συνεδριακού Θεσσαλίας, Βόλος 2007, σ. 592-597. Διαθέσιμο σε CD-Rom και ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: [http://www.eipe.gr/praktika/praktika/prantsidis\\_prantsidis.pdf](http://www.eipe.gr/praktika/praktika/prantsidis_prantsidis.pdf).
- Ράφτης, Α., *Ο κόσμος του Ελληνικού χορού*, Πολύτυπο, Αθήνα 1985.
- Σαχινίδης, Κ., *Κοινωνική λειτουργία του παραδοσιακού χορού στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία το παράδειγμα του Νομού Μαγνησίας*, αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο 1995.
- Σαχινίδης, Κ. (επιμ.), *Παραδοσιακός Χορός και Λαϊκή Δημιουργία*, Παπαζήσης, Αθήνα 1999.
- Τυροβολά, Β., «Η έννοια του αυτοσχεδιασμού στην ελληνική λαϊκή δημιουργία» στο Κ. Σαχινίδης (επιμ.), *Παραδοσιακός Χορός και Λαϊκή Δημιουργία*, Παπαζήσης, Αθήνα 1999, σ. 99-132.
- Φιλίππου, Φ., *Συντελεστές παραστάσεων παραδοσιακού χορού στη σύγχρονη ελληνική πραγ-*

- ματικότητα: το παράδειγμα του Ν. Ημαθίας, αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Επιστημών Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης 2002.
- Φιλίππου, Φ., «Ο ελληνικός λαϊκός χορός και η σχέση του με τους χορευτικούς συλλόγους» στο Χ. Βουρουτζίδης (επιμ.), *Η Διαχρονική Εξέλιξη του Παραδοσιακού Χορού στην Ελλάδα. Πρακτικά 1<sup>ου</sup> Πανελλήνιου Συνεδρίου Λαϊκού Πολιτισμού (15-17 Οκτωβρίου 1999)*, ΤΕΦΑΑ Σερρών – Δήμος Σερρών, Σέρρες 2000, σ. 57-59.
- Φιλίππου, Φ. – Γουλιμάρης, Δ. – Σερμπέζης, Β. – Πίτση, Α. – Γεντή, Μ., «Ο Ρόλος των Χορευτικών Συλλόγων στη Μετεξέλιξη της Ελληνικής Μουσικοχορευτικής Παράδοσης: Το Παράδειγμα του 'Συγκαθιστού' Χορού του Βελβεντού Κοζάνης», *Αναζητήσεις στην Φυσική Αγωγή και τον Αθλητισμό* 7/1 (2009), σ. 30-38.
- Φιλίππιδου, Φ. Ε. – Κουτσούμπα, Μ. – Τυροβολά, Β., «Η 'Πρώτη' και η 'Δεύτερη' ύπαρξη του παραδοσιακού χορού στον Πεντάλοφο του Έβρου. Μία συγκριτική μελέτη» στο *Πρακτικά 16<sup>ου</sup> Διεθνούς Συνεδρίου Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού*, ΤΕΦΑΑ Κομοτηνής, Κομοτηνή 2008, σ. 4-5.
- Χαρμαντά, Ν., «Ο χορός από την πλατεία στην τάξη και στην παράσταση: Σκέψεις, απόψεις, προτάσεις» στο Ε. Αυδίκος – Ειρ. Λουτζάκη – Χ. Παπακώστας (επιμ.), *Χορευτικά Ετερόκλητα. Σύγχρονη Έρευνα για το Χορό*, Ελληνικά Γράμματα – Λύκειο Ελληνίδων Δράμας, Αθήνα 2004, σ. 227-240.

#### Ξενόγλωσση

- Adshhead, J. – Hodgens, P. – Bringshaw, V. – Huxley, M., *Dance Analysis. Theory and Practice*, επιμέλεια J. Adshhead, Dance Books, London 1988. Βλ. επίσης και την ελληνική έκδοση Adshhead, J. – Hodgens, P. – Bringshaw, V. – Huxley, M. (2007), *Ανάλυση του χορού. Θεωρία & πράξη*, επιμέλεια – μετάφραση Β. Τυροβολά – Μ. Κουτσούμπα, Ιατρικές εκδόσεις Πασχαλίδη, Αθήνα 2007.
- Banes, S., *Writing Dancing in the Age of Postmodernism*, Wesleyan University Press, Middletown 2011.
- Boyd, R. D. – Apps, J. W., «A conceptual model for adult education» στο R. D. Boyd – J. W. Apps (επιμ.), *Redefining the discipline of adult education*, Jossey-Bass, San Francisco 1980, σ. 20-34.
- Browning, B., *Samba: Resistance in Motion*, Indiana University Press, Bloomington 1995.
- Buckland, T. J., «Definitions of folk dance: some explorations», *Folk Music Journal*, 4/3 (1983), σ. 315-332.
- Buckland, T. J. (επιμ.), *Dance in the field. Theory, methods and issues in dance Ethnography*, Macmillan Press, Great Britain 1999.
- Buckland, T. J., «Shifting perspectives on dance ethnography», στο A. Carter (επιμ.), *The Routledge dance studies reader*, 2<sup>η</sup> έκδοση, Routledge, London – New York 2010 [1998], σ. 335-343.
- Callahan, J. L., «'S Watkins peaking a secret language': West Coast Swing as a community of practice of informal and incidental learners», *Research in Dance Education* 6/1-2 (2005), σ. 3-23.
- Carter, A. (επιμ.), *The Routledge dance studies reader*, 2<sup>η</sup> έκδοση, Routledge, London – New York, 2010 [1998].

- Cowan, J., «Folk Truth: When the Scholar Comes to Carnival in a “Traditional” Community», *Journal of Modern Greek Studies* 6/ 2 (1988), σ. 245-260.
- Cowan, J., *Dance and Body Politic in Northern Greece*, Princeton University Press, New Jersey 1990. Βλ. επίσης και την ελληνική έκδοση Cowan, J., *Η πολιτική του σώματος: Χορός και κοινωνικότητα στη βόρεια Ελλάδα*, εισαγωγή, επιμέλεια Ε. Παπαγαρουφάλη και μετάφραση Κ. Κουρεμένος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998.
- Davida, D. (επιμ.), *Fields in motion: Ethnography in the worlds of dance*, Waterloo – Wilfrid Laurier University Press, Ontario 2011.
- Décoret-Ahiha, A., *Les Danses Exotiques en France, 1880–1940*, Pantin – Centre National de la Danse, France 2004.
- Desmond, J. C., «Embodying Difference: Issues in Dance and Cultural Studies», *Cultural Critique* 26 (1993), σ. 33-63
- Desmond, J. C. (επιμ.), *Meaning in motion: New cultural studies of dance*, Duke University Press, London 1997.
- Filippou, F. – Serbezis, V. – Harahousou, Y. – Kabitsis, C. – Koleta, M. – Varsami, M. – Varsami, H. – Davoras, D., «The Folk Dance as Theatrical Performance», *Arts & Humanities in Higher Education* 5/1 (2006), σ. 51-63
- Filippou, F. – Goulimaris, D. – Mihaltsi, M. – Geni, M., «Dance and cultural tourism: The effect of demographic characteristics on foreign people’s attendance in Greek traditional dancing courses», *Studies in Physical Culture and Tourism*, 17/1 (2010), σ. 63-71.
- Foster, S. L., *Corporealities: Dancing, Knowledge, Culture, and Power*, Routledge, London 1996.
- Foster, S. L., «Dance and Narrative» στο D. Herman – M. Jahn – M. L. Ryan (επιμ.), *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, Routledge, London 2005, σ. 95-96.
- Giurchescu, A., «The Power and the Dance Symbol and its Sociopolitical Use» στο I. Loutzaki (επιμ.), *Dance and its Socio-Political Aspects. Dance and Costume, Proceedings from the 17<sup>th</sup> Symposium of the Study Group on Ethnochoreology* Peloponnesian Folklore Foundation – International Council for Traditional Music, Nafplion 1994, σ. 15-23.
- Giurchescu, A., «Past and present in field research: A critical history of personal experience» στο T. J. Buckland (επιμ.), *Dance in the field. Theory, methods and issues in dance Ethnography*, Macmillan Press, Great Britain 1999, σ. 41-54.
- Giurchescu, A., «The power of dance and its social and political uses», *Yearbook for Traditional Music* 33 (2001), σ. 109-121.
- Giurchescu, A. – Torp, L., «Theory and methods in dance research: A european approach to the holistic study of dance», *Yearbook for Traditional Music* 23 (1991), σ. 1-10.
- Glauser, Ch., «Χορευτικά συγκροτήματα στην Ελλάδα» στο Α. Ράφτης (επιμ.), *Ο χορός από την έρευνα στη διδασκαλία*, ΔΟΛΤ, Αθήνα 1995, σ. 88-91.
- Glauser, Ch., «Cultural associations as agents of revival of dance traditions in northern Greece» στο Ε. Ι. Dunin (επιμ.), *Symposium Moreška. Past and Present; Korčula 2001: Proceedings*, Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb 2001, σ. 179-184.
- Glauser, Ch., «Comparative research about dance and society from the 1930s to the present in the villages of the Voio region, in Northern Greece» στο Ε. Ι. Dunin – Α. Wharton – L.

- Felföldi (επιμ.), *Dance and society: Dancer as a cultural performer*, Acamemiai Kiadó, Hungary 2005, σ. 99-108.
- Grau, A., «John Blacking and the development of dance anthropology in the United Kingdom», *CORD Dance Research Journal* 25/2 (1993), σ. 21-31.
- Grau, A. – Wierre-Gore, G. (επιμ.), *Anthropologie de la Danse: Genèse et Construction d'une Discipline*, Pantin – Centre National de la Danse, France 2005.
- Hanna, J. L., «Movements Toward Understanding Humans Through the Anthropological Study of Dance», *Current Anthropology* 20/2 (1979), σ. 313-339.
- Hanna, J. L., *To dance is human*, 2<sup>η</sup> έκδοση, University of Chicago Press, Chicago 1987 [1979].
- Hoerburger, F., «Folk dance survey», *International Folk Music Journal* 17 (1965), σ. 7-8.
- Hoerburger, F. «Once again: On the concept of "Folk Dance"», *Journal of the International Folk Music Council* 20 (1968), σ. 30-32.
- Kaeppler, L. A., «Dance in Anthropological Perspective», *Annual Review of Anthropology* 7 (1978), σ.31-49.
- Kaeppler, L. A., «The Production and Reproduction of Social and Cultural Values in the Composition of Queen Salote of Tonga» στο M. Herdon – S. Ziegler (επιμ.), *Music, Gender and Culture*, International Institute for Comparative Music Studies and Documentation, Berlin 1990, σ. 191-219.
- Kaeppler, L. A., «American approaches to the study of dance», *Yearbook for Traditional Music* 23 (1991), σ. 11-21.
- Kaeppler, L. A., «Dance Ethnology and the Anthropology of Dance», *Dance Research Journal* 32/1 (2000), σ. 116-125.
- Kealiinohomoku, J. «Folk dance» στο R. Dorson (επιμ.), *Folklore and folklife. An introduction*, Chicago University Press, Chicago 1972, σ. 381-404.
- Kealiinohomoku, J., «An anthropologist looks at ballet as a form of ethnic dance», στο R. Copeland – M. Cohen (επιμ.), *What Is Dance?*, Oxford University Press Oxford 1983, σ. 533-549.
- Kalogeropoulou, S. «Greek dance and everyday nationalism in contemporary Greece», *Dance Research Aotearoa* 1 (2013), σ. 55-74.
- Kelly, S. W. – Wilkin, K., «A dual process account of digit invariance learning», *The Quarterly Journal of Experimental Psychology* 59 (2006), σ. 1664-1680.
- Kelly, S. W. – Burton, A. M. – Kato, T. – Akamatsu, S., «Incidental learning of real world regularities in Britain and Japan», *Psychological Science* 12(2001), σ. 86-89.
- Koutsouba, M., *Plurality in motion: Dance and cultural identity on the Greek Ionian island of Lefkada*, αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, University of London, United Kingdom 1997.
- Loutzaki, I., «"These are our song and our dances": negotiating tradition in Nea Vyssa, Greece» στο E. I. Dunin – T. Zebec *Proceedings of the 21<sup>st</sup> Symposium of the ICTM Study Group on Ethnochoreology*, Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb 2001, σ. 208-213.
- Lykesas, G. – Semaltianou, E. – Konstantinidou, M. – Papadopoulou, S., «View of physical



- education instructors on teaching Greek traditional dances in elementary education», *Journal of Human Movement Studies* 46/2 (2004), σ. 171-187.
- Lykesas, G., «The Transformation of Traditional Dance from Its First to Its Second Existence: The Effectiveness of Music – Movement Education and Creative Dance in the Preservation of Our Cultural Heritage», *Journal of Education and Training Studies* 6/1 (2017), σ.104.
- Kurath, G. P., «Dance», *Ethnomusicology* 1/7 (1956), σ. 10-13.
- Kurath, G. P., «Panorama of Dance Ethnology», *Current Anthropology* 1/3 (1960), σ. 233-254.
- Kurath, G. P., «Research Methods and Background of Gertrude Kurath» στο T. Comstock (επιμ.), *New Dimensions in Dance Research: Anthropology and Dance – The American Indian. Proceedings of the Third Conference on Research in Dance, March 26<sup>th</sup>-April 2<sup>nd</sup>, 1972*, Committee on Research in Dance, New York 1974, σ. 35-43.
- Lock, M., «Cultivating the body: anthropology and epistemologies of bodily practice and knowledge», *Annual Review of Anthropology* 22 (1993), σ. 133-155.
- Margari, Z. N., «Dancing Greek Minority Experience: Memory and Performance» στο *Proceedings of the 15<sup>th</sup> Congress of the International Society for Folk Narrative Research (June 21-27, 2009 Athens)*, Vol. 2, Academy of Athens, Hellenic Folklore Research Centre, Athens 2014, σ. 411-434.
- Margari, Z. N., «Dance Advocacy in the Age of Austerity: UNESCO's Intangible cultural heritage convention and the case of dance» στο *Cut and Paste: Dance Advocacy in the Age of Austerity. Congress on Research in Dance Conference Proceedings*, Volume 2016, Cambridge University Press – Society of Dance History Scholars (SDHS) – Congress on Research on Dance (CORD) – Cambridge 2016, σ. 240-250.
- Marsick, V. J. – Watkins, K. E., «Informal and incidental learning», *New Directions for Adult and Continuing Education* 89 (2001), σ. 25–34.
- Mauss, M., *Essai sur le don: forme et raison de l'échange dans les sociétés*, 2<sup>η</sup> έκδοση, πρόλογος – εισαγωγή Florence Weber, PUF, Paris 2012[2007]. Βλ. σχετικά και την ελληνική έκδοση του έργου: Mauss M., *Το δώρο. Μορφές και λειτουργίες της ανταλλαγής*, πρόλογος Σωτήρης Δημητρίου, επιμέλεια Θεόδωρος Παραδέλλης, μτφ. Άννα Σταματοπούλου-Παραδέλλη, Καστανιώτης, Αθήνα 1999.
- Morton, J., «A singular lack of incidental learning», *Nature* 215 (1967), σ. 203-204.
- McGeorge, P. – Burton, A. M., «Semantic processing in an incidental learning task», *Quarterly Journal of Experimental Psychology* 42 (1990), σ. 597-609.
- Nahachewsky, A., «Participatory and presentational dance as ethnochoreological categories», *Dance Research Journal* 27/1 (1995), σ. 1-15.
- Nahachewsky, A., «Once again: on the concept of “second existence folk dance”», *Yearbook for Traditional Music* 33 (2001), σ. 17-28.
- Ness, S. A., *Body, Movement and Culture. Kinesthetic and Visual Symbolism in a Philippine Community*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1992.
- Ness, S. A., «Dancing in the Field; Notes from Memory» στο S. L. Foster (επιμ.), *Corporealities*, Routledge, London 1996, σ. 129-154.

- Ness, S. A., «Dancing in the Field; Notes from Memory» στο A. Dils and A. Cooper Albright (επιμ.), *Moving History/Dancing Cultures; a Dance History Reader*, Wesleyan University Press, Middletown 2001, σ. 67-86.
- Ness, S. A., «Being a Body in a Cultural Way; Understanding the Cultural as Movement» στο H. Thomas – A. Jamilah (επιμ.), *Cultural Bodies: Ethnography and Theory*, Blackwell Press, London 2004, σ. 123-144.
- Ness, S. A., «Foucault's Turn from Phenomenology: Implications for Dance Studies», *Dance Research Journal* 43/2 (2012), σ. 19-32.
- Neveu-Kringelbach, H. – Skinner, J. (επιμ.), *Dancing Cultures: Globalization, Tourism and Identity in the Anthropology of Dance*, Berghahn Books, New York 2012. Βλ. επίσης και την ελληνική έκδοση Neveu-Kringelbach, H. – Skinner, J. (επιμ.), *Χορευτικοί Πολιτισμοί. Παγκοσμιοποίηση, τουρισμός και ταυτότητα στην ανθρωπολογία του χορού*, πρόλογος, επιμέλεια ελληνικής έκδοσης Χ. Παπακώστας – Ν. Πουλάκης, Κλειδάριθμος, Αθήνα 2020.
- Neveu-Kringelbach, H., *Dance Circles: Movement, Morality and Self-Fashioning in Urban Senegal*, Berghahn Books, New York – Oxford 2013.
- Nevile, J., *The Eloquent Body: Dance and Humanist Culture in Fifteenth-Century Italy*, Indiana University Press, Bloomington 2004.
- Nicholas, L. – Morris, G., *Re-thinking Dance History: A Reader*, επιμέλεια A. Carter, Routledge, London 2004.
- Nicholas, L. – Morris, G. (επιμ.), *Re-thinking Dance History: Issues and Methodologies*, Routledge, New York 2017.
- Noland, C. – Ness, S. A. (επιμ.), *Migrations of Gesture*, University of Minnesota Press, Minneapolis 2008.
- Royce, P. A., *The Anthropology of Dance*, 2<sup>η</sup> έκδοση, Dance Books, United Kingdom 2002 [1977]. Βλ. επίσης και την ελληνική έκδοση Royce, P. A., *Η ανθρωπολογία του χορού*, μετάφραση, επιμέλεια, επίμετρο Μάγδα Ζωγράφου, Νήσος Αθήνα, 2005.
- Royce, P. A., *Anthropology of the Performing Arts: Artistry, Virtuosity, and Interpretation in a Cross-Cultural Perspective*, AltaMira Press, Walnut Creek 2004.
- Reed, S. A., «The politics and poetics of dance», *Annual Review of Anthropology* 27 (1998), σ. 503-532.
- Reed, S. A., *Dance and the Nation. Performance, Ritual, and Politics in Sri Lanka*, The University of Wisconsin Press, Madison 2010.
- Sahlins, M., *Islands of History*, Chicago: The University of Chicago Press, 1987.
- Savigliano, M. E., *Tango and the Political Economy of Passion*, Westview, Boulder 1995.
- Shay, A., «Parallel traditions: State folk dance ensembles and folk dance in “the Field”», *Dance Research Journal* 31/1 (1999), σ. 32-53.
- Shay, A., *Choreographic Politics*, *Choreographic Politics: State Folk Dance Companies, Representation, and Power*, Wesleyan University Press, Middletown 2002.
- Shay, A., *Choreographing Identities: Folk Dance, Ethnicity and Festival in the United States and Canada*, McFarland and Co, Jefferson 2006.
- Sklar, D., «On dance ethnography», *Dance Research Journal* 23/1 (1991), σ. 6-10.
- Sklar, D., «Reprise: On Dance Ethnography», *Dance Research Journal* 32/1 (2000), σ. 70-77.

- Smith, D. L., «From traditional dance to the stage», *Journal of International council for health, physical education, recreation and dance* 32/3 (1996), σ. 12-15.
- Spencer, P. (επιμ.), *Society and the dance: The social anthropology of process and performance*, Cambridge University Press, Cambridge 1985.
- Synott, A., – Howes, D., «From Measurement to Meaning. Anthropologies of the Body», *Anthropos* 87 (1992), σ. 147-166.
- Sweet, J. D., *Dances of the Tewa Pueblo Indians: Expressions of New Life*, 2<sup>η</sup> έκδοση, School for Advanced Research Press, Santa Fe 2004 [1985].
- Thomas, H., *The body, dance and cultural theory*, Palgrave – Macmillan, Hampshire – New York 2003.
- Van de Water, M. – Vacavoy, M. – Hunt, C., *Drama and Education: Performance Methodologies for Teaching and Learning*, Routledge, Λονδίνο 2015.
- Watkins, K. – Marsick, V., «Toward a theory of informal and incidental learning in organizations», *International Journal of Lifelong Education* 11/4 (1992), σ. 287-300.
- Williams, D., *Anthropology and the dance: 10 lectures*, 2<sup>η</sup> έκδοση, University of Illinois Press, Urbana – Chicago 2004 [1991].
- Wulff, H., *Dancing at the cross roads: Memory and mobility in Ireland*, Berghahn Books, Oxford – New York 2007.
- Wulff, H., «Anthropology of dance», *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, vol. 5, 2<sup>η</sup> έκδοση, Elsevier Publishers, Amsterdam 2015, σ. 666-670.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

## SUMMARY

ZOI N. MARGARI

***“In the dance group I feel I’m alive!”: The contemporary, post-modern “existence” of “Greek traditional dances”***

*Aim of this article is to enhance the polysemous phenomenon of dance as a contemporary, post-modern social reality. Motivated by the study of contemporary performance practices and techniques of “Greek traditional dances”, as lived social and cultural experiences, it starts from the multi-sited ethnographic example of dance performances by individuals who participate in dance groups of cultural associations and agencies, and endeavours to approach the importance of these groups for the contemporary dancers-performers. From the ethnographic data it is noted that the theoretical scheme of the “first” and “second” existence of the traditional dance, as elaborated initially by Felix Hoerburger (1965, 1968) and modified by Joann Kealiinohomoku (1972, 1983) and Andriy Nahachewsky (1985, 1995, 2001), is not strictly applicable to the case here. From thorough examination of the ethnographic data, we observe that although the contemporary post-modern dance performances by members of dance groups of cultural associations and agencies in the provincial and urban centres of Greece differ considerably and at many levels from those of “traditional communities” of the nineteenth century, they are nonetheless distinguished by a series of lived experiences which occur easily for all the participants in the dance events. Consequently, the research findings show that through their involvement with “Greek traditional dances” the individuals form primary and secondary social groups in the context of which the dance performances are a fundamental axis for the (re)negotiation, (re)constitution and (re)declaration of the groups themselves and of their members. Thus, dance and dance practices, which are (re)lived systematically by the participants in the dance groups of the said associations-agencies are (re)negotiated and (re)formulate the contemporary, living, post-modern, bodily-experienced version of the ontology of “Greek traditional dances”. With the ethnographic findings in mind, it is argued that this version should be approached by case, delving deeply into the groups and their members, who through their diverse social and cultural manifestations, make their involvement with it a “different” but equally important “first existence” of the dance phenomenon.*

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ